

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ DİPLOMATİK MÜCADELE

Kemal ÖZDEN*

Özet

Milli Emniyet Hizmeti (MEH/MAH) olarak adlandırılan Türk istihbarat teşkilatı, düşmanla işbirliği yaptıkları için Türkiye'den sınır dışı edilen 150 kişiden bazılarının Romanya'da Ermeni teröristlerle birlikte Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve diğer Türk ricaline suikast düzenleme hazırlığı içinde olduğunu tespit etmiştir. Ankara bu bilgiyi Ocak 1926'da Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa'ya iletmış ve muhtemel suikastlara karşı teyakkuza geçilmesi uyarısında bulunmuştur. Büyükelçilik bunun üzerine 28 Ocak'tan itibaren nota ve şahsi görüşmeler aracılığıyla Alman Dışişleri Bakanlığı'yla temasa geçerek gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasını talep etmiştir. Berlin güvenlik makamları 150 kişilik listede yer alan Tarık Mümtaz'ın, Tarık Mümtaz-Bloch adına Köstence'de tanzim edilen Arnavutluk pasaportu ve Alman kökenli Romanya vatandaşı karısıyla 5 Ocak 1926'da Berlin'de ikamet kaydı yaptırdığını tespit etmiştir. Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi cinayetleri davasında zanlı olarak tutuklanan, ancak delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakıldıktan sonra Breslau'ya yerleşen Souren Berberian da, Şubat 1926'da aniden Berlin'e dönmüştür. Sami Paşa sürdürdüğü kararlı diplomatik mücadele sonucunda, Alman güvenlik makamlarının iki şüpheliyi adeta adım atamaz duruma getirmesini sağlamıştır. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde Türkiye ile ilgili gizli yazışmaların muhafaza edildiği bir dosyada tespit edilen konuya ilişkin belgeler, bugüne kadar Alman ve Türk tarihçiliğinde değerlendirilmemiştir. Karanlıkta kalmış olan bu konu, sözkonusu belgeler temel alınarak ve ilgili diğer Alman ve Türk kaynaklarıyla desteklenerek aydınlığa kavuşturulmuş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Kemaleddin Sami Paşa, Tarık Mümtaz-Bloch, Souren Berberian, Mehmed Vahideddin.

* Uzman, T.C. Dışişleri Bakanlığı Berlin Büyükelçiliği, oezdenk@yahoo.de

**THE DIPLOMATIC STRUGGLE OF THE AMBASSADOR IN
BERLIN KEMALEDDIN SAMI PASHA AGAINST POSSIBLE
ASSASSINATION ATTEMPTS AGAINST MUSTAFA KEMAL
PASHA AND HIMSELF**

Abstract

Turkish intelligence organization called the National Security Service (MEH/MAH) determined that some of the 150 people deported from Türkiye for collaborating with the enemy were preparing to assassinate President Mustafa Kemal Pasha and other Turkish dignitaries in Romania together with Armenian terrorists. Ankara conveyed this information to its Ambassador to Berlin, Kemaleddin Sami Pasha, in January 1926 and warned him to be on alert against possible assassinations. In response, the Embassy contacted the German Foreign Ministry through verbal notes and personal meetings starting from January 28 and requested the necessary security measures to be taken. The Berlin security authorities determined that Tarık Mümtaz, who was on the list of 150, had registered to reside in Berlin on January 5, 1926, with an Albanian passport issued in Constanța in the name of Tarık Mümtaz-Bloch and his wife, a Romanian citizen of German origin. Souren Berberian, who had been arrested as a suspect in the murders of Bahaeddin Şakir and Cemal Azmi, but had settled in Breslau after being released due to lack of evidence, suddenly returned to Berlin in February 1926. As a result of his determined diplomatic struggle, Sami Pasha ensured that the German security authorities made the two suspects virtually unable to move. The documents on the subject, which were discovered in a file in the Political Archive of the German Foreign Ministry, where confidential correspondence on Türkiye was kept, have not been evaluated in German and Turkish historiography until today. This issue, which has remained in the dark, has been clarified and interpreted on the basis of these documents and supported by other relevant German and Turkish sources.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Kemaleddin Sami Pascha, Tarık Mümtaz-Bloch, Souren Berberian, Mehmed Vahideddin.

Arka Plan

Eski Sadrazam Talat Paşa’nın katili Salomon Teilirian 15 Nisan 1896’da Erzincan’ın Pakarıç (Çadırkaya) köyünde doğmuştur. Erzincan’da Protestan Okulu’na devam etmiş ve 1914 sonbaharında Osmanlı Ordusu’na karşı savaşılan gönüllü Ermeni birliklerine katılmak üzere Tiflis’e giderek Taşnaksutyun üyesi olmuştur. Rus Ordusu bünyesinde Andranik Toros Ozanyan komutasındaki birliğe dâhil olmuştur. Bu birliğin Erivan, Aleksandropol ve Erzurum’u işgal harekâtlarında yer almıştır. Rusya’nın Bolşevik ihtilalinden sonra savaştan çekilmesi ve gönüllü birliğin dağıtılmasıyla birlikte önce Erzincan’a dönmüş, oradan Tiflis ve Odesa’ya gitmiş ve 15 Aralık 1918’de gemiyle İstanbul’a geçmiştir. Mart 1919’da Talat Paşa’nın en önemli Ermeni ajanı olduğu söylenen Harut Mıgırdıçyan’ı Beşiktaş’ta öldürmüştür.

Kasım 1919’da Paris’e giden Teilirian, orada Taşnaksutyun örgütüyle temas kurmuş ve Talat Paşa’ya suikast düzenlemesi için kendisine yardım edilmesini istemiştir. Bu istek örgütün Boston’daki merkezine bildirilmiştir. Teilirian Taşnaksutyun Merkez Komitesi Başkanı Armen Garo’nun daveti üzerine, yol masrafları örgüt tarafından karşılanarak 1920 Ekim başlarında gemiyle önce New York’a, akabinde trenle Taşnaksutyun’un Boston’daki merkezine geçmiştir. Teilirian’ın suikast düşüncesini onaylayan Armen Garo, ondan Talat Paşa’nın Berlin ya da Cenevre’de bulunduğu yerin tespit edilmesinden sonra harekete geçmesini istemiştir. Taşnaksutyun üst düzey yöneticisi ve Nemesis operasyonu olarak adlandırılan cinayetler dizinin başında yer alan kişi olan Şahan Natali, suikast hazırlıkları için Boston’dan Cenevre’ye gitmiştir. Teilirian Kasım başlarında Cenevre’den gelen talimat üzerine Cenevre’ye gitmiş ve 3 Aralık 1920’de Talat Paşa’ya suikast düzenlemek amacıyla öğrenci vizesiyle Berlin’e geçmiştir.¹

İran’da dünyaya gelen ve Berlin Üniversitesi’nde siyaset bilimi alanında doktora yapan Ermeni kökenli Dr. rer. pol. James Greenfield, 28 Mayıs 1918’de Taşnaksutyun tarafından kurulan Ermenistan Cumhuriyeti’nin Berlin gayri resmi temsilcisi olarak atanmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Alman-Ermeni Cemiyeti’nin kurulmasında etkini olan Greenfield, savaş sırası ve sonrasında Johannes Lepsius ve Armin Wegner gibi Ermeni yanlılarıyla işbirliği yapmıştır. Greenfield ve asistanı Haik Ter Ohanian, Haziran 1919’da Almanya’daki savaş esirleri arasında yer alan yaklaşık

¹ Ayrıntılar için bkz.: Soghomon Tehlirian, **Remembrances. The Assassination of Talaat Pasha as told to Vahan Minakhorian**, Gomidas Institute, London 2022, s. 3-166.

1.000 Ermeniye masrafları Alman devleti tarafından karşılanarak Kafkasya'ya göndermiştir.

Taşnaksutyun Hükümeti Şubat 1920'de Greenfield'in girişimi üzerine Avetik Avetikian'ı Berlin Başkonsolosu olarak atamıştır. Avetikian ve Greenfield Almanya'da bağış olarak topladıkları ilaç ve tıbbi malzemeyi Ermenistan'a göndermiş, ayrıca Almanya'da ekipman ve makine satın alarak Ermenistan'a göndermek için Alman bankalarından kredi temin etme imkanlarını araştırmıştır. Konsolosluk, askeri konularda fahri danışmanlık hizmeti sunan Mikhaıl Dolukhanian'ın desteğiyle hafif silah ve mühimmat üretim tesisi satın alarak Ermenistan'a sevk etmenin yollarını da araştırmıştır.

Almanya'da hukuk öğrenimi gören Libarit Nazariants'ın 1920 yazında Moskova'da hapisten serbest bırakıldıktan sonra Berlin Konsolosluğu'nda kıdemli danışman olmasıyla birlikte, konsolosluk daha iyi şekilde organize edilmiştir. Haig Ter Ohanian basın alanında, fahri danışmanlar Dolukhanian, Hovhannes İkohikjian ve Vahan Zakhariantz sırasıyla askeri işler, maliye ve ekonomi alanlarında çalışmıştır.

Taşnaksutyun Hükümeti 30 Ekim 1920'de Greenfield'i Almanya'nın yanı sıra Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya Konsolosu olarak atayarak, ona uygun ve gerekli gördüğü yerlerde muavin konsolos ya da diplomatik temsilci atama yetkisi vermiştir.² Ermenistan Cumhuriyeti Berlin Konsolosluğu, 29 Kasım 1920'de Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden sonra da faaliyetlerine uzun bir süre devam devam etmiştir.

Teilirian Şahan Natali, Greenfield ve Libarit Nazariants'ın yanı sıra Haygo, Hazor, Hrap ve Vaza(n) kod adlı kişilerden oluşan şebekenin desteğiyle Talat Paşa'yı katletmiştir. Haygo Greenfield'in asistanı Haig Ter Ohanian, Hazor ise Hagop Zorian'dır.³

Talat Paşa suikastında kendisini Türk öğrenci olarak tanıtarak Berlin'deki Türk kolonisiyle kurduğu temaslar sayesinde Paşa'nın adresinin tespit edilmesinde önemli rol oynayan *köstebek* lakaplı Hrap, 1892 Yozgat doğumlu Garabed (ya da Hrach) Papazian'dır. 12 yaşından itibaren İstanbul'daki zengin dayısının yanında büyüyen ve mükemmel Türkçe

² Richard G. Hovannisian, **The Republic of Armenia. Volume III. From London to Sèvres. February-August 1920**, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London 1996, s. 385-391.

³ Tehlirian, **Remembrances**, s. 167.

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

öğrenerek hukuk öğrenimi gören Garabed, Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi suikastları öncesinde kendisini Mehmed Ali olarak tanıtarak Azmi Bey'in 21 yaşındaki oğlu Ekmel'le yakın arkadaş olmuş ve adres tespitinde yine belirleyici rol oynamıştır.⁴

Vaza(n) kod adlı kişi, Teilirian'ın yargılandığı mahkemede tercüman olarak görevlendirilen Vahan Zachariantz'tır. Tetiği Teilirian'a çektiren Nemesis, Almanca bilmeyen katilin yargılanma sürecinde verdiği ifadeleri doğrudan şekillendirme imkânına sahip olmuştur. Zachariantz'ın mahkemede tercüman yapılması tezgâhı, Protestan rahip Johannes Lepsius sayesinde mümkün kılınmıştır. Teilirian'ın Berlin Üçüncü Eyalet Mahkemesi'ndeki ilk ön soruşturma sorgulaması, 26 Mart'ta Soruşturma Hâkimi Amende tarafından yapılmıştır. Sorgulamada, tercümanlık yapması öngörülen Lepsius'un yanı sıra, Zachariantz da hazır bulunmuştur. İlk olarak söz alan Lepsius, sanığın anadili olan Ermenicenin Erivan lehçesine tam olarak hâkim olmadığını, bu nedenle tercüman olarak Zachariantz'ı önermek istediğini, senelerdir Alman-Ermeni Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu Üyesi olarak tanıdığı Zachariantz'ın güvenilir ve tarafsız bir kişi olduğunu belirtmiştir. Zachariantz bu tavsiye üzerine *mahkeme tercümanı* olarak görevlendirilmiştir.⁵ Erivan lehçesi, İran ve Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Ermenilerin konuştuğu doğu lehçesidir. Erzincan'da doğup büyüyen Teilirian'ın lehçesi elbette, Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin konuştuğu batı lehçesidir. 1884-1915 döneminde Osmanlı coğrafyasını yedi kez ziyaret ederek Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetleri sürdüren ve batı lehçesine tam olarak hâkim olan Lepsius, Zachariantz'ın tercüman olarak görevlendirilmesini sağlamak için kasten yalan söyleyerek Nemesis cinayet şebekesinin suç ortağı olmuştur.⁶

Berlin III. Eyalet Mahkemesi Başsavcısı Schweitzer tarafından hazırlanan iddianameye göre, Teilirian 16 Kasım 1920'de Paris'te İran Konsolosluğu tarafından tanzim edilen seyahat belgesiyle 21 Kasım'da Cenevre'ye gitmiş, orada Alman Konsolosluğu'ndan 2-17 Aralık 1920'de Berlin'i ziyaret vizesi almış ve 2 Aralık'ta şehre ulaşmıştır. Berlin'de önce Tiergarten-Hotel am Knie'ye yerleşmiş, akabinde Augsburgstr. 51

⁴ Jacques Derogy, **Resistance and Revenge. The Armenien Assasination of the Turkish Leaders Responsible for the 1915 Massacres and Deportations**, Transaction Publishers, New Brunswick/London 1990, s. 145-148, 154.

⁵ Landesarchiv Berlin (LArchB), A Pr.Br.Rep.030-03 Nr. 1182, s. 73-74.

⁶ Lepsius'un misyonerlik faaliyetleri için: Andreas Baumann, **Der Orient für Christus. Johannes Lepsius. Biographie und Missiologie**, Brunnen Verlag, Giessen/Basel 2007, s. 35-100.

adresinde mobilyalı bir oda kiralamış ve 8 Aralık'ta Charlottenburg polisinden ikamet izni almıştır. 5 Mart'ta Augsburgerstr. 51 adresindeki odasından taşınan sanık, Hardenbergstrasse 37 adresinde caddeye bakan bir oda kiralamıştır. Talat Paşa odanın karşısındaki 4 numaralı binanın II. katında Ali Sai takma adıyla yaşamaktaydı. Oda, Teilirian'ın Talat Paşa'yı gözetleyerek uygun zamanda harekete geçebilmesi amacıyla kiralanmıştı.

Talat Paşa 15 Mart 1921'de saat 11'i biraz geçte evinden çıkarak Hardenbergstrasse boyunca Zoologischer Garten istikametinde yürümeye başlamıştır. Cinayet için beklediği fırsatın ortaya çıktığını düşünen Teilirian, odasından çıkarak Talat Paşa'nın gittiği yönde, ancak caddenin diğer tarafında ilerlemeye başlamış, daha sonra caddenin Paşa'nın bulunduğu tarafına geçmiş ve arka tarafından yaklaşarak 9 mm çaplı Parabellum marka tabancayla Paşa'nın kafasına bir el ateş etmiştir. Paşa derhal yere yığılmıştır. Bir süre izlediği Paşa'nın öldüğünden emin olan katil, elindeki silahı yere atarak Fasanenstrasse yönüne doğru kaçmaya çalışmıştır. Çevredeki vatandaşlar tarafından yakalanarak polise teslim edilen katil, cinayeti işlediğini itiraf etmiştir. Başsavcı, Teilirian hakkında kasten ve tasarlayarak cinayet suçu işlediği için Alman Ceza Kanunu'nun 211. maddesi uyarınca idam cezası talebiyle dava açmıştır.⁷ Ancak 2-3 Haziran 1921'deki yargılama sırasında Nemesis tarafından tutulan üç ünlü avukat tarafından savunulan katil jüri üyelerince suçsuz bulunmuş, dönemin hukuk sistemi uyarınca esas yargılama yapılmaksızın serbest bırakılmıştır.⁸

Berlin-Charlottenburg'da Grollmanstr. 22'de ikamet eden Doktor Bahaeddin Şakir, Uhlandstr. 47'de ikamet eden eski Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey ve Talat Paşa'nın karısı Hayriye Hanım 17 Nisan 1922 akşamı ailece eski Beyrut Valisi Azmi Bey'in Uhlandstr. 80'deki dairesinde yemeğe davet edilmiştir. Misafirler geri dönerken saat 00.30'da Uhlandstr. 47'deki binanın önünde vedalaştığı sırada, saklandıkları karanlık köşeden aniden ortaya çıkan iki Ermeni terörist silahlarını çekerek Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi'yi katletmiş ve kaçarak izini kaybettirmiştir. Berlin polisi ertesi gün, gizli Ermeni örgütü üyesi olduklarından şüphelenilen 10-15 kişiyi gözaltına almıştır.⁹ Soyadları Berberian, Hovnanian ve Unanoff olan üç kişi tutuklanarak hâkim karşısına çıkarılmıştır. Hayriye Hanım, ateş eden kişinin

⁷ LArchB, A Pr.Br.Rep.030-03 Nr. 1182, s. 89-91.

⁸ LArchB, A Pr.Br.Rep.030-03 Nr. 1182, yaprak 347, 363-364.

⁹ *Vossische Zeitung*, 18.04.1922, Nr. 182.

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDDİN SAMİ PAŞA’NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

kesinlikle Berberian olduğunu söylemiştir.¹⁰ Cemal Azmi Bey’in karısı da, ateş eden kişinin kesinlikle Berberian olduğunu belirtmiştir.¹¹ Basında Berberian ailesinin Türkiye değil, Rusya Ermenisi olduğu, Türklere karşı kan davası gütmeyeceği, aile üyelerinin tamamının Ermenice değil Rusça konuşup yazdığı, aile reisinin Ermenistan Berlin diplomatik temsilcilğinde mali müşavir olarak çalıştığı yönünde haberler yer almıştır.¹²

Cinayetleri işleyen sözde öğrenci Arşavir Şıracıyan ve Aram Yerganiyan yakalanmamıştır. Cinayet zanlısı olarak tutuklanan Berberian ve Hovnanian ise, aşağıda görüleceği gibi 4 Ağustos 1922’de kanıt yetersizliği nedeniyle serbest bırakılmıştır. Şıracıyan hatıralarında cinayetlerin ana şüphelisi olarak tutuklanan Berberian adlı *zavallı ve masum* öğrencinin sorgulama sırasında, *Onları ben öldürmedim. Ancak bu olayı bana mal ederek beni onurlandırılıyorsunuz* şeklinde konuştuğuna dikkat çekmiştir. Cinayet sonrasında bir süre Berlin ve Viyana’da kaldıktan sonra Haziran 1922’de Bulgaristan’a geçen Şıracıyan, orada adını belirtmediği Taşnaksutyun mensubu arkadaşlarıyla bir araya gelmiş, Ağustos ortalarında gittiği Romanya’da da Taşnak mensubu Missak Torlakyan, Garo Zartaryan ve Sharafian’la görüşükten sonra 20 Ağustos’ta Köstence’den gemiyle İstanbul’a harekete etmiştir.¹³

2 Ağustos 1924’te Berlin Ortaelçisi olarak atanan Kemalettin Sami Paşa, 5 Mayıs 1925’ten itibaren görevine büyükelçi unvanıyla devam etmiştir. 1884’te Sinop’ta doğan Paşa, 1905’te Mühendishane-i Berri Hümayun’u ve 1908’de Harp Akademisi’ni bitirdikten sonra kurmay yüzbaşı rütbesiyle göreve başlamıştır. 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı ve 1920-1922’de Kurtuluş Savaşı’na katılan Paşa, 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Savaşı’nda Dördüncü Kolordu’ya komuta etmiş ve Yunan Başkomutanı Trikopis’i esir almıştır. Üç ayrı savaş sırasında on cephede savaşan Paşa’nın, Balkan Savaşı’nda yaralanan sağ kolu felç olmuştur. Toplam 17 savaş yarası alan Paşa, diğer çok sayıda madalya ve nişanın yanı sıra kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ve takdirname ile ödüllendirilmiştir. Fransızca ve Almanca bilen ve 28 Mayıs 1925’te Berlin’de Mısır Prensi Abbas Halim Paşa’nın kızı Emine Hanım’la evlenen

¹⁰ *Vossische Zeitung*, 22.04.1922, Nr. 190.

¹¹ *Vossische Zeitung*, 24.04.1922, Nr. 192.

¹² *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung*, 21.04.1922, Nr. 188; *Vorwärts*, 21.04.1922, Nr. 188.

¹³ Arshavir Shiragian, *The Legacy. Memoirs of an Armenian Patriot*, Hairnik Press, Boston/Massachusetts 1976, s. 186-187, 209-211.

Paşa, mide kanseri teşhisiyle yatırıldığı hastanede 15 Nisan 1934'te vefat etmiştir.¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin Berlin'deki diplomatik temsilciliğini yeniden açma çalışmalarının devam ettiği günlerde, Türkiye'de Almanya'ya geri dönen Teilirian'ın işlediği cinayeti gururla ve aleni şekilde anlattığı yönünde söylentiler yayılmaya başlanmıştır. Almanya'nın İstanbul Ortaelçiliği tarafından konu hakkında bilgilendirilen Alman Dışişleri Bakanlığı, Berlin Emniyet Müdürlüğü'nden konuyu araştırmasını istemiştir. Yabancılar Dairesi tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 15 Eylül 1924 tarihli yazıda, sürdürülen araştırma sonucunda Teilirian'ın Berlin'de bulunduğu işaret eden hiçbir bilginin bulunmadığı, dava sonuçlandıktan sonra sınır dışı edilen bu kişinin bir daha Berlin'de izine rastlanmadığı belirtilmiş ve şayet Teilirian'ın kayıt yaptırmaksızın gizlice Berlin'e geri döndüğüne dair somut bilgi mevcutsa, bunun hızla kendilerine iletilmesi istenmiştir. Yazıda ayrıca, güvenilir bir kaynaktan Teilirian'ın İsviçre'de, muhtemelen Cenevre'de bulunduğu öğrenildiğine dikkat çekilmiştir. Dışişleri Bakanlığı bu bilgiyi İstanbul'daki Ortaelçiliğe iletmiştir.¹⁵ Bunun üzerine 28 Eylül 1924'te Berlin'e gelen Kemalettin Sami Paşa, 7 Ekim 1924'te güven mektubunu Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert'e sunmuştur.¹⁶

27 Haziran 1871'de Hersek'te doğan Kiraz Ahmet Hamdi Paşa, Mondros Mütarekesi'nin ardından Milli Mücadele karşıtı örgütler kurmuş ya da bu tür örgütlere katılmıştır. Padişah Vahideddin'in fahri yaveri olmuştur. Saltanatın kaldırılmasından sonra 16 Kasım 1922'de Köstence'ye kaçmıştır. Orada Arnavutluk pasaportu almış ve Temmuz 1925'e kadar Türkiye karşıtı faaliyetler sürdürmüştür. Vatana ihanet ettikleri için Türkiye'den çıkarılan 150 kişinin adlarının sıralandığı listede birinci sırada yer almıştır. Eski devlet ricalinden Şeyhülislam Mustafa Sabri, Bursa Valisi Gümülcineli İsmail, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali ve eski İttihatçı Vehip Paşa Vahideddin'in girişimi üzerine 24-30 Nisan 1925'te San Remo'da Villa Magnoli'de bir araya gelerek şu planı yapmıştır: İttihatçılar ve Yüzellilikler birleşecek, ihtilal yapılarak Kemalist hükümet devrilecek, geçici hükümet kurulacak, kurucu meclis toplanacak, Vahideddin yeniden tahta oturacak. Toplantıdan sonra Köstence'ye dönen dörtlünün eylem planı çevresindeki hazırlık

¹⁴ George S. Harris, *Atatürk's Diplomats & Their Brief Biographies*, The Isis Press, İstanbul 2010, s. 259-260. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Paşa hakkındaki değerlendirmesi için: Bundesarchiv, R 43-II/1499, s. 146-148.

¹⁵ RZ 207/78551.

¹⁶ Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Adamları. Cilt I*, Ankara 1993; s. 116-119.

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDİN SAMİ PAŞA’NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

çalışmalarına Kiraz Hamdi de dahil olmuş, ancak ekip kısa sürede dağılmıştır.

1925 Temmuz başlarında Köstence Konsolosu Mehmet Hüseyin Bey’i ziyaret ederek, *Tamamen cumhuriyetçiyim, bütün prensiplerini kabul ediyorum. [...] Bana merhamet etsinler. Memlekete avdet etmek istemem. Bana bir tahsisat versinler, her ne emrederlerse hariçte de onlara yardım edeyim* diyerek Türkiye adına muhbirlik yapmak istediğini söylemiştir. Kuruluş aşamasındaki Milli Emniyet Hizmeti (MEH/MAH) adlı Türk istihbarat teşkilatı, Kiraz Hamdi’nin isteğini kabul etmiştir. O da 9 Temmuz 1925’te San Remo toplantısı hakkında edindiği bilgileri ileterek göreve başlamıştır.

Türkiye 1926 başında Köstence’deki hainlerin dağıtılması için Romanya Hükümeti’ne başvurmuş ve bir isim listesi sunmuştur. Şubat başında Türkiye’nin sunduğu listeyi görüşen hükümet, ilgili kişilerin siyasi sığınmacı olmasını dikkate alarak onların Krayova ya da Targovişte kasabalarına gönderilmesini, oralara gitmek istemeyenlerin sınır dışı edilmesini kararlaştırmıştır. 12 Şubat’ta düzenlenen toplantıda Mehmet Ali, Vehip Paşa ve Kiraz Hamdi’nin Krayova’da; Tarık Mümtaz, Mustafa Sabri, Mevlanzade Rifat ve diğerlerinin Targovişte’de ikamet etmeleri kararlaştırılmıştır. Kiraz Hamdi Bükreş’e giderek Arnavutluk Sefiri Cemil Dino Bey’i ziyaret etmiş, Arnavutluk pasaportunu göstererek Köstence’de kalması için destek ricasında bulunmuştur. Cemil Dino, Köstence Konsolosu Mehmet Hüseyin Bey kendisine ne derse o şekilde hareket edeceğini söylemiştir. Sonuçta Köstence’deki muhalif grup Romanya dışına çıkarılmış ve yalnızca Kiraz Hamdi’nin Köstence’de ikamet etmesine izin verilmiştir.

Taşnaksutyun Köstence Şubesi’yle temas içinde olan Kiraz Hamdi’nin, çift taraflı çalıştığı yönünde kuşkular belirmiştir. Kiraz Hamdi’nin Taşnaksutyun’un Türkiye’ye karşı savaşacak Kürt-Ermeni Ordusu kurulması önerisinin istişare edildiği toplantıyı 22 Haziran 1929’da kendi evinde düzenlemesi, bu kuşkuları doğrulamıştır. MAH ödemeyi kesmekle birlikte, Kiraz Hamdi’nin gönderdiği bilgileri değerlendirmeyi sürdürmüştür.¹⁷

1892 İstanbul/Göztepe doğumlu Tarık Mümtaz, Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Komutanı ve Damat Ferid Paşa’nın Yaveri olarak görev yapmıştır.

¹⁷ Şaduman Halıcı, “Yüzellilik Bir Muhbirin Portresi: Yaver-i Has Kiraz Ahmet Hamdi Paşa Nam-ı Diğer Hamdi Zeza” **Bengi**, S 20 (Yaz 2020/II), s. 2343-2355; Şaduman Halıcı, “San Remo Görüşmeleri: Vahideddin, Bir ‘İttihatçı’ ve Üç ‘Yüzellilik’”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 11/S 22 (Güz 2015), s. 267-303.

Yüzellilikler listesinin 21. sırasında yer almıştır. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra bir süre Romanya'nın Silistre kasabasındaki Türk okullarında öğretmenlik ve Tuna gazetesinde dizgicilik yapmış, Eylül 1921-Ocak 1922'de ESKICUMA'da Terbiye Ocağı gazetesini yayınlamış ve Kasım 1920-Haziran 1923'te Bulgaristan Komünist Partisi'nin yayın organı Ziya gazetesine yazı desteği sağlamıştır. 1926'da karısıyla birlikte Berlin'e giderek Müslüman kolonisiyle temas kurmuş, İslamiyet'e zafer kazandıracak bir gazete yayınlamak istediğini söylemiş, ancak Türkiye'den sınır dışı edilen vatan hainlerinden biri olduğu anlaşılınca, isteği geri çevrilmiştir. Mümtaz ayrıca iki Suriyeli, bir Hintli ve iki Alman'dan oluşan Cemaati İslamiye adlı örgütle temas kurarak, Vahideddin'le görüşmek üzere San Remo'ya gideceğini ve geri döndükten sonra bir dergi yayınlayacağını söylemiştir. Türk Hükümeti'nin sınır dışı edilmesi için girişimlerde bulunduğu Mümtaz, bu konu sonuçlanmadan karısını Berlin'de bırakarak San Remo'ya gitmiş ve Vahideddin'in ölümü üzerine cenazesıyla birlikte Şam'a geçmiştir.¹⁸

Halıcı'nın, Mümtaz'ın Ağustos 1924-Eylül 1925'te ESKICUMA'da Rumeli gazetesini çıkardıktan sonra 1925 sonuna kadar Bulgaristan'da kaldığı yönündeki iddiası doğru değildir. Deliorman gazetesinin haberine göre, 30 Mart 1925 sabahı saat dokuz civarında Mümtaz'ın yanına bir jandarma gelmiş ve ona ESKICUMA Kaymakamı tarafından çağırıldığını bildirmişti. Kaymakam Mümtaz'a Hariciye Nezareti tarafından hakkında *sui hal nedeniyle sınır dışı kararı* alındığını, Varna treninin hareket saatine kadar hazırlanması gerektiğini ve kendisi için bir polis memurunun *terfik edildiğini* söylemişti. Geceyi Varna'da geçiren Mümtaz, 31 Mart'ta Romanya'ya geçmişti. Bu nedenle, Mümtaz'ın çıkardığı Rumeli gazetesinin 21 sayılı son nüshası 29 Mart 1925 Pazar günü yayınlanmıştır.¹⁹ Dokuz ay boyunca Köstence'deki Yüzellilikler ve Ermeni teröristlerle birlikte Türkiye aleyhinde faaliyet sürdürdüğü anlaşılan Mümtaz, orada evlendiği Alman kökenli karısıyla birlikte Ocak 1926'da Berlin'e gitmiştir.

¹⁸ Şaduman Halıcı, **Mütareke Döneminin İşbirlikçileri. Yüzellilik Gazeteciler**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021, s. 350-355.

¹⁹ "Tarık Nasıl Sürüldü", **Deliorman**, 12.04.1925, S 132. Bu kaynağı 21-22 Kasım 2023'te İstanbul'da düzenlenen Cumhuriyet'in İlanının 100. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu'nda sunduğu "Tarık Mümtaz'ın Rumeli Gazetesi ve Yeni Türkiye" başlıklı bildirisinde kullanarak dikkatime sunan Dr. Memiş Merdan'a teşekkür ederim.

Ankara Teyakkuzda: Yüzellilikler ve Ermeni Teröristlerin Suikast Hazırlıkları

Yüzelliliklerden bazılarının Romanya'da Taşnaksutyun Ermeni teröristleriyle temas içinde olduğunu tespit eden MAH Talat Paşa, Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi'nin katillerinin Berlin'de ya da başka bir yerde faaliyet sürdürüyor olma ihtimalini göz önünde bulundurarak, bu kişilere ait bilgi ve fotoğrafları elde etmek için harekete geçmiştir. Berlin Türk Büyükelçiliği 28 Ocak 1926'da Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği nota aracılığıyla, 1921'de Berlin'de bazı Türk devlet adamlarını [sic!] katleden Ermeniler ile yıkıcı komitelere mensup diğer Ermenilerin fotoğrafları, isimleri ve diğer bilgileri içeren bir listenin gönderilmesini rica etmiştir.²⁰ Bakanlık tarafından 2 Şubat'ta Prusya İçişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda, Türkiye Büyükelçiliği'nin talebinin yerine getirilmesinin büyükelçinin can güvenliğinin sağlanması için önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.²¹ Bakanlık aynı gün Alman İmparatorluğu Kamu Düzenini Gözetleme Komiserine gönderdiği yazıda, Berlin'de siyasi faaliyet sürdüren Ermeni dernekleri bulunup bulunmadığını ve bunların Türk devlet adamlarını öldüren suikastçılarla bağlantı içinde olup olmadığını sormuş, cevap evet ise Türkiye karşıtı propaganda yaptığı bilinen Ermenilerin fotoğrafları ve kimlik bilgilerinin iletilmesini istemiştir.²²

3 Şubat'ta Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Devlet Sekreteri Carl von Schubert'le bir araya gelen Berlin Elçi Müsteşarı Enver Bey, Ankara'dan aldıkları habere göre Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Milli Savunma Bakanı Recep Bey'i (Peker) öldürmek için yurt dışında Ermeniler ve Türk Hükümeti tarafından sınır dışı edilen 150 kişiden bazılarının yer aldığı bir örgüt kurulduğunu, büyükelçiliğin kısa bir süre önce Berlin'e yurt dışından iki Ermeni'nin geldiği bilgisini aldığını, suikast düzenleme niyetinde olabilecek bu kişilerin Bulgaristan'dan gelmiş olabileceğini ve Talat Paşa'nın katillerinin Silistre'de ikamet ettiğini söyleyerek, Türk Büyükelçiliği'nin polis tarafından sıkı şekilde korunmasını rica etmiştir.

²⁰ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PA AA), RZ 207/30648 (Türkei Geheimakten 1920-1936), s. K016972 (Türk Büyükelçiliği'nden Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 28.01.1926). Mütteakiben: RZ 207/30648.

²¹ RZ 207/30648, s. K016973-74 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya İçişleri Bakanlığı'na, 02.02.1926).

²² RZ 207/30648, s. K016975 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Kamu Düzenini Gözetleme Komiserine, 02.02.1926).

Schubert, derhal polisle temasa geçerek gerekli önlemlerin alınmasını sağlayacağını belirtmiştir.²³

Almanya'nın Kopenhag Elçisi Gerhard von Mutius merkeze gönderdiği telgrafta, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kopenhag Maslahatgüzarı Haydar Bey'in (Aktay) kendisine gizlice, Almanya Dışişleri Bakanı Dr. Gustav Stresemann'ın Kemaleddin Sami Paşa'ya Berlin polisinin bazı Hintli, İranlı ve Arapların Türkiye Cumhurbaşkanı'na suikast hazırlığı yaptıkları yönünde bir izi takip ettiğini ve bu kişilerin Kopenhag'a gitme niyetinde olduklarını söylediğini yazmıştır.²⁴ Schubert tarafından Kopenhag'a gönderilen cevabi telgrafta, Stresemann'ın suikast hazırlığı amacıyla Kopenhag ve Berlin'de sürdürülen faaliyetler hakkındaki bilgiyi özel bir kaynaktan edindiği, ellerinde konu hakkında daha fazla bilginin bulunmadığı, Sami Paşa'ya Ankara'dan iletilen bilgiye göre Ermeniler ve Türkiye'den sınır dışı edilen kişilerden oluşan bir örgütün Türkiye Cumhurbaşkanı ve aralarında Berlin Büyükelçisi'nin bulunduğu Türk devlet adamlarını *imha etmeyi* planladığı, bunun üzerine büyükelçinin güçlü şekilde korunması için gerekli önlemlerin alındığı, konuya ilişkin soruşturmaların devam ettiği, Kopenhag'a uzanan bir ize rastlanması durumunda bilgi sunulacağı bildirilmiştir. Telgrafın sonunda *Çok gizli: Bakan'ın kaynağına göre, arka plandaki kişiler Londra'dadır. Berlin'in buluşma yeri olarak seçilmesinin nedeni, Almanya'nın bilahare zor duruma sokulmak istenmesidir* ifadesi yer almıştır.²⁵

Tarık Mümtaz-Bloch Berlin'de

Tarık Mümtaz ve karısının Berlin'e geldiği istihbarını aldıktan sonra Mümtaz'ı gözetlemeye başlayan Türk Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı'na Damat Ferid Paşa'nın eski yaveri ve Türkiye'den sınır dışı edilen 150 kişiden biri olan Tarık Mümtaz'ın diğer suikast planlarının yanı sıra Berlin Büyükelçisi'ni de öldürmeyi planladığını, büyükelçiyi makamında ziyaret etmek için defalarca girişimde bulunduğunu, Tiergartenstr. 19 adresindeki büyükelçilik binasının çevresinde oldukça sık ve şüpheli şekilde dolaştığını, Türkiye'deki rejimi devirmeyi hedefleyen örgütün merkezinin bulunduğu Köstence'de tanzim edilen bir Arnavut pasaportuna sahip olduğunu ve

²³ RZ 207/30648, s. K016981-82 (Dışişleri Bakanlığı görüşme notu, 03.02.1926).

²⁴ RZ 207/30648, s. K016986 (Almanya'nın Kopenhag Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 11.02.1926).

²⁵ RZ 207/30648, s. K016987-88 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Kopenhag Büyükelçiliği'ne, 13.02.1926).

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALİDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

karısıyla birlikte seyahat ettiğini bildirmiştir. Bakanlık bu bilgiyi 2 Mart'ta Kamu Düzenini Gözetleme Komiserine ilemiştir.²⁶

Prusya İçişleri Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı'nın bilgi talebine verdiği cevapta, Türk devlet adamı Talat Paşa'nın 13 Mart 1921'de [sic!] Berlin-Charlottenburg, Hardenbergstrasse'de 2 Haziran 1897 Salmast doğumlu İran vatandaşı [sic!] Salomon Teilirian tarafından silahla öldürüldüğünü ve 2 Haziran 1921'de [sic!] Berlin Jüri Mahkemesi tarafından suçsuz bulunarak serbest bırakılan katilin derhal Paris'e gittiğini bildirerek katilin iki fotoğrafını göndermiştir.

Bakanlık yazısında devamla, Türk vatandaşları eski Vali Azmi Bey ve Dr. Bahaeddin Şakir'in 18 Nisan 1922'de Berlin-Wilmersdorf Uhlandstrasse'de silahla öldürüldüğü, 3 Aralık 1900 Nahicevan doğumlu öğrenci Souren Berberian ve 27 Temmuz 1902 İstanbul doğumlu Türk öğrenci Bercair Hovnanian'ın cinayet zanlısı olarak tutuklanarak hâkim önüne çıkarıldığı, iki zanlının 4 Ağustos 1922'de kanıt yetersizliği nedeniyle serbest bırakıldığı, Paris'e giden Berberian'ın Ocak 1925'te bir yıl süreyle ikamet etmek üzere Berlin'e döndüğü, bir süre sonra Breslau'ya taşındığı ve 22 Şubat 1926'da Berlin-Halensee, Hektorstrasse 15 adresindeki konutuna döndüğü; Hovnanian'ın ise Mittenwalde'deki daimi ikâmetgâhına döndükten sonra 4 Mart 1925'te Nice'e taşındığı ve güncel ikamet yerinin bilinmediği belirtilmiştir. Yazıyla birlikte Berberian'ın üç, Hovnanian'ın altı fotoğrafı gönderilmiştir.²⁷ Yazıda yer alan bilgi ve fotoğraflar bir hafta sonra bakanlık tarafından nota aracılığıyla Berlin Büyükelçiliği'ne iletilmiştir.²⁸

Alman İmparatorluğu Kamu Düzenini Denetleme Komiserininin Dışişleri Bakanlığı'nın bilgi talebine verdiği cevaba göre, gizli olarak sürdürülen araştırma sonucunda Berlin'de bir Ermeni Derneği'nin bulunduğu tespit edilmişti. Derneğin siyasi nitelikte olup olmadığı, şüpheye mahal vermeyecek ölçüde belirlenememişti. Berlin'de öldürülen Türk devlet adamları oldukça sık şekilde derneğe davet edilmiş ve buna icabet ettikleri de olmuştu. Cinayetleri işleyen kişiler ile dernek arasında bağlantı olup

²⁶ RZ 207/30648, s. K017004-05 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Kamu Düzenini Gözetleme Komiserine, 02.03.1926).

²⁷ RZ 207/30648, s. K017007-08 (Prusya İçişleri Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 18.03.1926)

²⁸ RZ 207/30648, s. K017009 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Türk Büyükelçiliği'ne, 26.03.1926)

olmadığı tespit edilememiştir. Güvenilir kaynaklardan edinilen bilgiye göre, Berlin Türk Büyükelçisi'ne suikast düzenlenmesi ihtimal dahilinde değildi.²⁹

Burada sözü edilen dernek, Zachariantz'ın Yönetim Kurulu Üyesi olduğu Alman-Ermeni Cemiyeti'dir. Dr. Greenfield, Johannes Lepsius ve Paul Rohrbach'ın öncülüğünde 1914'te Berlin'de kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren sözde Ermeni katliamları bağlamında Türkiye aleyhinde propaganda yapan siyasi nitelikte bir dernektir. 1956'da kapatılan cemiyet, 1972'de Frankfurt am Main şehrinde yeniden kurulmuştur ve Türkiye aleyhindeki faaliyetlerini hala sürdürmektedir.³⁰ Berlin'de ikamet ettikleri çok az kişi tarafından bilinen İttihatçıların, Ermeni Derneği'ne davet edilmesi elbette söz konusu olmamıştır.

Kamu Düzenini Gözetleme Komiserinin istihbarat raporuna göre, Karısıyla birlikte 31 Ocak 1926'da Berlin'e taşınan Tarık Mümtaz-Bloch Linienstr. 130 adresindeki binanın ikinci katında ikamet etmekteydi. 16 Şubat'ta Sovyetler Birliği'nin propagandasını yapan Uluslararası İşçi Yardımı adlı dernek ve bu derneğin Der Neue Deutsche Verlag adlı yayınevinin Unter den Linden 11 adresindeki merkezinde görülmüştü. Komünist faaliyetler sürdürdüğü zannıyla Romanya'dan sınır dışı edilen ve 4 Nisan'da San Remo'ya hareket eden Mümtaz-Bloch'un, oraya eski Padişah Vahideddin'le görüşmek amacıyla gittiği söylenmekteydi. Ay sonunda geri dönmek istediğini söyleyen Mümtaz-Bloch, Berlin'de henüz siyasi bir şahsiyet olarak ortaya çıkmamıştı.³¹

Raporda Mümtaz-Bloch'un Berlin'e 31 Ocak'ta taşındığı belirtilmişse de, aşağıda görüleceği gibi, Berlin Emniyet Müdürlüğü tarafından hazırlanan ayrıntılı raporda bu kişinin 5 Ocak'ta ikamet kaydı yaptırdığı belirtilmektedir. Bu bilgi daha güvenilirdir, zira ikamet izinleri Emniyet Müdürlüğü'ndeki kütüğe kaydedilmektedir.

Dışişleri Bakanlığı tarafından Prusya İçişleri Bakanlığı'na gönderilen 23 Nisan tarihli yazıya göre, Türkiye Büyükelçisi Mümtaz-Bloch'un Berlin'deki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı bir kez daha dile getirmişti. Büyükelçi'ye ulaşan gizli bilgilere göre, Mümtaz-Bloch merkezi

²⁹ RZ 207/30648, s. K017006 (Kamu Düzenini Gözetleme Komiserinden Dışişleri Bakanlığı'na, 18.03.1926).

³⁰ Ayrıntılı bilgi için: Deutsch-Armenische Gesellschaft (Hrsg.), **100 Jahre Deutsch-Armenische Gesellschaft. 1914-2014**, Hannover 2014.

³¹ RZ 207/30648, s. K017010 (Kamu Düzenini Gözetleme Komiserinden Dışişleri Bakanlığı'na, 17.04.1926).

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALPAŞA SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

Köstence'de bulunan ve aradan geçen süre içinde Romanya Hükümeti tarafından ortadan kaldırılan bir örgüt tarafından, Berlin Türk Büyükelçisi'ni öldürmek üzere Almanya'ya gönderilmişti. Defalarca büyükelçiye ulaşmaya çalışmış olan Mümtaz-Bloch, sürekli olarak büyükelçilik binası çevresinde dolaşmaktaydı. Büyükelçilik binasının konumu ve yapısı nedeniyle, binaya giriş ve çıkışlarında büyükelçiye kolayca suikast düzenlenebilirdi.

Mümtaz-Bloch'un yoksul olduğu, herkesin malumuydu. Kamu Düzenini Gözetleme Komiserinin bildirdiği gibi, 4 Nisan'da eski Padişah'la görüşmek üzere San Remo'ya giden Mümtaz-Bloch'un ay sonunda geri dönecek olması, onun siyasi ajan olarak faaliyet sürdürdüğünü kanıtlamaktaydı. Mümtaz-Bloch'un komünistlerin toplantılarına katıldığı ve bu nedenle bir kez tutuklandığı da söylenmekteydi. Üzerinde çeşitli vesikalar bulunmuş, ancak bunlar dikkatli bir şekilde incelenmeksizin iade edilmişti.

Bakanlık, Prusya İçişleri Bakanlığı'ndan meseleye mümkün olan en büyük önemi atfetmesini rica etmiş ve Almanya'daki faaliyetleri aracılığıyla ülkenin dış politika alanında güçlükler yaşamasına neden olacak Mümtaz-Bloch'un sınır dışı edilmesi telkininde bulunmuştur. Bakanlık ayrıca, Türk Büyükelçiliği'nin bir süre önce kaçılara binasının çevresinde şüpheli davranışlarıyla dikkat çeken bir kadının tutuklandığını, yapılan üst aramasında kadının çantasında büyükelçinin fotoğrafının çıktığını bildirmiş ve konu hakkında kendilerine bilgi sunulmasını rica etmiştir.³²

Enver Bey Nisan'da Dışişleri Bakanlığı III. Dairesi İngiltere, Amerika ve Şark Şubesi Müdürü Herbert Freiherr von Richthofen'la bir araya gelerek, Tarık Mümtaz-Bloch'un Almanya'dan sınır dışı edilmesini talep etmiştir. Konu hakkında Bakanlığa gönderilen notada, Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa'ya suikast düzenlemeyi planlama zannı altında bulunan ve büyükelçilik tarafından Almanya'dan sınır dışı edilmesi istenen Mümtaz'ın *komünist ajitatör* olduğu ve San Remo'ya gittiği, büyükelçiliğin Paris'ten aldığı bir telgrafa göre Mümtaz'ın yakında Berlin'de yaşayan karısının yanına döneceği bildirilmiş ve bu kişinin geri döndüğünde sınır dışı edilmesi bir kez daha talep edilmiştir.³³

Dışişleri Bakanlığı'nın yukarıdaki notaya verdiği cevaba göre, Bakanlık Mümtaz-Bloch'un sınır dışı edilmesi için, Prusya Eyaleti'nden sınır dışı işlemlerinde tek başına yetkili olan Prusya Eyaleti İçişleri Bakanlığı'yla

³² RZ 207/30648, s. K017011-12 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya İçişleri Bakanlığı'na, 23.04.1926).

³³ RZ 207/30648, s. K017014-16 (Türk Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 29.04.1926).

temas kurmuştu. Büyükelçinin şahsi güvenliğine özel önem atfeden bakanlık, Berlin Emniyet Müdürlüğü yetkilileriyle konu hakkında çok sayıda görüşme yapmıştı. Büyükelçilik binası civarında tutuklanan kadın hakkında sürdürülen soruşturmanın sonucuna ilişkin olarak yakında ayrıntılı bilgi sunulacaktı. Mümtaz-Bloch meselesini de itinalı bir şekilde inceleyen Emniyet Müdürlüğü, sınır dışı için gerekli olan yasal temelin oluşturulmasını mümkün kılacak daha fazla bilgi sunulmasına minnettar olacaktı.³⁴

The Thug of India: İşbirlikçi Şarklılara Tehdit Mektubu

Tarık Mümtaz bağlamında bu gelişmeler yaşanırken, kendisini *The Thug of India* (Hindistan Eşkiası)³⁵ olarak adlandıran bir örgüt tarafından Türkiye, Afganistan ve Mısır'ın Berlin'deki diplomatik temsilcilerine aynı içerikli birer tehdit mektubu gönderilmiştir. *Landeshut im Schlesien* adresinden Mayıs 1926'da gönderilen mektup, *Hindistan Eşkiası Subayı olarak, Almanya başta olmak üzere Avrupa'daki şarklı öğrenciler ve diplomatik temsilcilikleri gözetlemekle görevlendirildim. Bugüne kadar takınmış olduğunuz tutum, Asya ve Afrika'da yakında başlatılacak olan özgürlük mücadelesi için faydalı ve arzu edilir nitelikte olmadığı için, sizi uyarıyorum. Yaşanan son olayları Hindistan'a rapor ettikten sonra, düşmanlarımızın her ihanetini ibret verici şekilde cezalandırmam için tüm imkânlar emrime sunulmuştur. Askerlerim buna göre hareket edecektir* tehdidiyle başlamıştır. Mektupta Alman gazetelerine de *İngiliz ve Fransız çevreleriyle işbirliği yapmakta olan Berlin Ahmediye Cemaati, Berlin İslam Birliği (Die Vereinigung Islamischer Gottesverehrung zu Berlin), tüm şark elçilik ve büyükelçilikleri ve Asya veya Afrika'dan gelen tüm örgütsüz öğrencilerle* herhangi bir bağlantı kurulmasının kendileri için tehlikeli olacağı tehdidinde bulunulmuştur.

Türk Büyükelçiliği tehdit mektubunun kopyasını derhal Dışişleri Bakanlığı'na iletmiştir. Bakanlık aynı gün Prusya İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Türkiye Büyükelçisi'nin tehdit mektubu nedeniyle can güvenliğinin tehlike altında olmasından ve daha önce Berlin'de öldürülen Türk devlet adamlarıyla aynı kaderi paylaşmaktan endişe etmeye başladığını, bu cinayetlere dahil olmakla itham edilen Berberian Berlin'e geri döndüğü için büyükelçinin endişe duymakta bir ölçüye kadar haklı olduğunu ve

³⁴ RZ 207/30648, s. K017019-20 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Türk Büyükelçiliği'ne, 12.05.1926).

³⁵ Thug, Hindistan genelinde yüzlerce yıl boyunca çok iyi örgütlenmiş çeteler halinde dolaşarak soygun yapan, kurbanlarını öldüren ve kökenlerini yedi Müslüman aşirete dayandıran eşkiya şebekesi. <https://www.britannica.com/topic/thug> (Erişim tarihi: 13.06.2023).

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDİN SAMİ PAŞA’NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

Mümtaz-Bloch vakasının da büyükelçiyi ciddi şekilde endişelendirdiğini belirtmiştir. Yazının sonunda, Bakanlığın Berlin’deki diplomatların güvenliğini tehdit edici hazırlıklar yapan ve onları tehdit mektupları aracılığıyla taciz eden şarklıların sınır dışı edilme cezasını hak ettiği görüşünde olduğu vurgulanmıştır.³⁶

Dışişleri Bakanlığı aynı gün Kamu Düzenini Gözetleme Komiserine gönderdiği yazıda, Berlin’de yaşayan gayri Müslim Hintlilerin bakanlığa, tehdit mektubunu gönderen kişinin küçük bir milliyetçi Müslüman grup arasında aranması gerektiğini, Nafi Çelebi ve Muhammed Ali Haşimi adlı Araplar ile Abdul Cabbar Hairi ve Hidayet Ahmed Han adlı Hintlilerin grubun liderleri olarak bilindiğini söylediğine dikkat çekerek bu izin de takip edilmesini rica etmiştir.³⁷

Bu örgüt, Arka Plan bölümünde dikkat çekilen *iki Suriyeli, bir Hintli ve iki Alman’dan oluşan Cemaati İslamiye* adlı grup olsa gerektir. Arap dili ve İslamiyet uzmanı Kampffmeyer o sırada Berlin Üniversitesi Şark Dilleri Enstitüsü’ndeki görevinin yanı sıra, kurucusu olduğu Alman İslam Bilimi Cemiyeti’nin (Deutsche Gesellschaft für Islamkunde) yönetiminde de yer almaktaydı.³⁸

Dışişleri Bakanlığı Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı’na gönderdiği yazıda, tehdit mektubunu alan diplomatik temsilciliklerden birisinin bu olayın fikir babasının Almanya’daki Arap Yüksekokul Öğrencilerine Yardım Birliği yararına etkinlikler düzenleyerek para yardımı toplayan Prof. Dr. Georg Kampffmeyer olduğunu söylediğine dikkat çekmiş ve bakanlıktan mümkün olduğu ölçüde hızlı şekilde Kampffmeyer’in konu hakkında açıklama yapmasını sağlamasını rica etmiştir.³⁹

Berlin Emniyet Müdürlüğü’nün Raporu

Berlin Emniyet Müdürü tarafından Tarık Mümtaz ve Türk Büyükelçiliği önünde tutuklanan kadın hakkında sürdürülen araştırmalar sonucunda hazırlanarak Prusya İçişleri Bakanlığı’na iletilen kapsamlı raporda özetle aşağıdaki bilgiler yer almıştır.

³⁶ RZ 207/30648, s. K017021-26 (Dışişleri Bakanlığı’ndan Prusya İçişleri Bakanlığı’na, 12.05.1926 ve tehdit mektupları).

³⁷ RZ 207/30648, s. K017027-28 (Dışişleri Bakanlığı’ndan Kamu Düzenini Gözetleme Komiserine, 12.05.1926).

³⁸ Gotthard Jäschke, “Kampffmeyer, Georg”, *Neue deutsche Biographie*. Bd. 11, s. 91.

³⁹ RZ 207/30648, s. K017029 (Dışişleri Bakanlığı’ndan Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı’na, Mayıs 1926).

10 Mart 1895 İstanbul doğumlu Arnavutluk vatandaşı Tarık Mümtaz-Bloch, 5 Ocak 1926'da Berlin'de ikamet kaydı yaptırmıştır. Kızlık soyadı Fronius olan karısı Betika'yla Linienstr. 130 adresindeki binada Buttgerit'in alt kiracısı olarak ikamet etmektedir. Berlin Üniversitesi Yurtdışı Enstitüsü'nde misafir öğrenci olarak Alman dili ve edebiyatı öğrenimi görmek istediği gerekçesiyle ikamet izni başvurusunda bulunmuştur. Kazanç getirici bir işi olmaksızın Alman kökenli (Romanya-Siebenbürgen Almanı) karısıyla birlikte kendi halinde ve anlaşıldığı kadarıyla yoksulluk içinde bir hayat sürdürmektedir.

Emniyet Müdürü 25 Şubat'ta, Mümtaz-Bloch'a kesinlikle siyasi faaliyet sürdürmemesi aksi takdirde sınır dışı edileceği uyarısında bulunmuştur. Bu uyarının hemen akabinde izlenmeye başlanan ve aleyhine olacak hiçbir davranışta bulunmayan Mümtaz-Bloch, 4 Nisan'da San Remo'ya hareket etmiştir. Oraya gitmesinin nedeninin eski padişahla görüşerek, memleketine geri dönmesi için onun desteğiyle af çıkarılmasını sağlamak olduğu söylenmektedir. Mümtaz-Bloch henüz dönmemiştir. Karısı hala Berlin'dedir.

Mümtaz-Bloch'un komünist görüşe yakın olduğu anlaşılmaktadır. Karısının ifadesine göre, komünist faaliyetler sürdürdüğü zannıyla Romanya'dan sınır dışı edilmiştir. Türkiye'den de sınır dışı edilmiş durumdadır. Mümtaz-Bloch 16 Şubat 1926'da [Sovyetler Birliği yanlısı] Uluslararası İşçi Yardım Kuruluşu ve onun Unter den Linden 11 adresindeki Deutscher Verlag adlı yayınevinde görülmüştür. Oraya yardım talebinde bulunmak için gittiği tespit edilmiştir. Bunun haricinde Berlin'deki komünist çevrelerde izine rastlanmamıştır. O güne kadar Berlin'de kendisini suçlu konumuna düşürecek hiçbir eylemde bulunmayan Mümtaz-Bloch, Emniyet Müdürü tarafından yapılan uyarıya yeterli ölçüde uymuştur. Mümtaz-Bloch hakkında başlatılan ve devam ettirilecek izleme önlemi, onun akılsızca işler yapmasının engellenmesi için yeterlidir. Müdür buna rağmen Dışişlerini (Freiherr von Richthofen) telefonla arayarak, Türkiye Büyükelçisi'nin suikast planları şüphesini destekleyebilecek belgeleri kendisine göstermesinin sağlanması ricasında bulunmuştur. Müdür ayrıca, büyükelçinin başvurusu üzerine ona şahsi koruma sağlayacak bir polis memuru görevlendirmiştir. Büyükelçi 20 Nisan'da bu önlemden sarfı nazar etmiştir.

Büyükelçilik binası civarında tutuklanan kadına gelince, büyükelçiyi korumakla görevlendirilen memur 25 yaşlarındaki bir kadının büyükelçilik binası önünde ileri geri yürüdüğünü ve özellikle büyükelçinin çalışma odasına bakmakta olduğunu gözlemlemiştir. Bir süre önce kapıcı kadından

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

büyükelçi hakkında bilgi alma girişiminde de bulunan kadın, 13 Mart'ta saat 17.00'de büyükelçilik önüne tekrar gelmiş, memurun orada ne aradığı sorusuna üstünkörü cevaplar vermiş ve bunun üzerine büyükelçiliğin kapıcı odasına götürülecek sorgulanmıştır.

Adı Anna Paulus olan genç kadın 7 Nisan 1898'de Passau'da dünyaya gelmiştir. Berlin Johannisstrasse 17b adresinde ikamet eden kadının çantasında, büyükelçinin bir gazeteden kesilmiş fotoğrafı bulunmuştur. Paulus sorgulama sırasında büyükelçiye kötü bir şey yapmak istemediğini, 1922'de Berlin'de tanıştığı Ruhi Mahid adlı bir Türk'ten çocuk sahibi olduğunu, Mahid'in bunun üzerinde Berlin'den ayrıldığını, o günden beri kendisini bulamadığını, altı ay önce Berliner Illustrierte Zeitung'da Türk büyükelçinin fotoğrafını gördüğünde onun çocuğunun babası olduğuna inandığını, Türk Büyükelçiliği'ne sık sık gelmesinin nedeninin büyükelçiye yakından görerek onun eski sevgilisi Ruhi Mahid olup olmadığını tespit etmek olduğunu söylemiştir. Elde edilen diğer bilgiler aracılığıyla ifadenin doğru olduğu anlaşılmış ve genç kadın hakkında başka bir işlem yapılmamıştır.

Yukarıdaki raporu 25 Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığı'na ileten İçişleri Bakanı yazısında, Emniyet Müdürü'ne Mümtaz-Bloch Almanya'ya dönecek olursa ona ikamet izni verilmemesi, ülkeyi gönüllü olarak terk etmek istememesi durumunda sınır dışı işlemi başlatılması ve ülkeden ayrılincaya kadar polis tarafından gözetlenmesi talimatı verdiğine dikkat çekmiş, Dışişleri Bakanlığı'na Mümtaz-Bloch'un geri dönmesinin engellenmesi için, Almanya'nın yurt dışı temsilciliklerine bu kişi için vize tanzim edilmemesi talimatı gönderilmesini tavsiye etmiş ve Mümtaz-Bloch'un Alman kökenli karısına Almanya'da ikamete devam etme izni verme niyetinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

Dışişleri Bakanlığı bunun üzerine Pasaport Dairesi Başkanı Konsolos Bergfeld'e özel kurye aracılığıyla ilettiği *Çok İvedi!* ibareli yazıyla, Türk Büyükelçiliği'nin talebi ve Prusya İçişleri Bakanlığı'yla mutabık kalınarak Arnavutluk pasaportu hamili Mümtaz-Bloch için Almanya vizesi tanzim edilmemesinin kararlaştırıldığına dikkat çekerek, Almanya'nın Hollanda, Belçika, Fransa, İtalya, İsviçre, Avusturya ve Çekoslovakya temsilciliklerine derhal bu yönde yazılı talimat gönderilmesini istemiştir. Yazıda ayrıca, Mümtaz-Bloch'un San Remo'da hayatını kaybeden eski Sultan Vahideddin'le görüşmek amacıyla İtalya'ya gittikten sonra Hollanda'ya

⁴⁰ RZ 207/30648, s. K017030-33 (Prusya İçişleri Bakanı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 25.05.1926).

geçtiği bilgisinin alındığı belirtilerek, Almanya'nın Hollanda ve Belçika temsilciliklerinin telgraf aracılığıyla konu hakkında bilgilendirilmesi talep edilmiştir.⁴¹

Dışişleri Bakanlığı tarafından Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na gönderilen telgrafa göre, bir bakanlık yetkilisiyle şahsen görüşen Sami Paşa Kampffmeyer'in Mümtaz-Bloch'a Vahideddin'le siyasi temas kurmak üzere San Remo'ya seyahat etmesi için para vermesinden şikâyetçi olmuştu. Sultan aradan geçen zaman içinde hayatını kaybetmişti. Eski bir Türk subayı olan Mümtaz-Bloch, Türk Hükümeti tarafından ülkeden çıkarılan Yüzellilikler listesinde yer almaktaydı. Türk Hükümeti, Mümtaz-Bloch'un Türkiye'deki önde gelen devlet adamlarına suikast planlamakta olduğu yönünde ipuçlarına sahip olduğunu bildirmekteydi. Büyükelçi belirli ölçüde resmi bir şahsiyet olan Kampffmeyer'in tutumu karşısında hayretler içinde kaldığını söylemişti. Yetkili bu ithamı geri çevirmişti, ancak Kampffmeyer'in itham hakkında da açıklama yapmak isteyeceğini varsaymaktaydı.⁴²

San Remo ve İzmir'deki Gelişmeler

Tarık Mümtaz iki ciltlik hatıratında, sürgün hayatının yalnızca San Remo'da Vahideddin'in ölümüne kadar olan kısmını yazmıştır. Orada da Berlin'den yalnızca iki yerde kısaca söz etmiştir.⁴³ Hatırata göre, Mümtaz'ın San Remo'ya ulaştıktan sonraki ilk işi, İngiliz Konsolosluğu'na giderek Sultan Vahideddin ya da ablası Mediha Sultan'ın adresini sormak olmuştu. Damat Ferid Paşa'nın karısı Mediha Sultan'ın oğlu Prens Sami Bey'in Villa Nobel'de kaldığını öğrenen Mümtaz, Sami Bey'in villada kalma önerisini büyük memnuniyetle kabul etmişti. Yeni yerinden gayet memnun olan Mümtaz, *Hülasa herkes tarafından iyi karşılanmışım. Berlin'de canıma tak diyen katlığın ve karşılaştığım sayısız zorlukların burada ağız tadile acısını çıkaracağıma iyiden iyiye aklım kesmeğe başlamıştı. [...] Berlin'in dört ay süren korkunç kâbuslu rüyasından sonra bu gece ilk huzurlu ve rahat uykuya dalacağım* yazmıştır. San Remo'ya geldiğinin üçüncü günü akşamı, Sami Bey ve Avni Paşa'nın refakatinde Vahideddin'le görüşen Mümtaz, *Sultan Vahideddin hal ve hatır sorduktan sonra [...] bana doğru eğilip anlatacağım*

⁴¹ RZ 207/30648, s. K017034-35 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Pasaport Dairesi'ne, 28.05.1926).

⁴² RZ 207/30648, s. K017036-37 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na, 28.05.1926).

⁴³ Göztepe, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahu Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1969; Göztepe, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahu Sultan Vahideddin Gurbet Cehenneminde**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1978.

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDİN SAMİ PAŞA’NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

*şeyleri dinlemeğe hazırlandı. Kendisine Almanya’daki sosyalizm cereyanlarını ve bu arada Berlin’de başımdan geçenleri anlattım demiştir. Vahideddin’e Berlin’e dönmekten ya da orada dergi yayınlamaktan söz etmeyen Mümtaz’ın, San Remo’ya kalıcı olarak gittiği anlaşılmaktadır.*⁴⁴

Vahideddin’in 16 Mayıs’ta kalp krizinden ölmesi üzerine, Mümtaz’ın San Remo macerası sona ermiştir. Bu gelişmeden sonra Berliner Tageblatt gazetesinde Vahideddin’in özel doktoru Reşad Paşa’nın Mart 1924’teki intiharına ilişkin Roma kaynaklı spekülâtif haberler yayımlanmıştır. Haberlere göre, silahla başına ateş ederek intihar eden Reşad Paşa, uzun zamandır suikasta uğrama korkusu nedeniyle intihar ettiğine dair bir not bırakmıştı. Türk basınında ise, Reşad Paşa’nın Mustafa Kemal Paşa’nın gizli yandaşı olduğu için Vahideddin’in emri üzerine öldürüldüğü yönünde haberler yayımlanmıştı. Vahideddin’in ölümünden sonra Paris’ten gelen kızı, babasının doğal şekilde öldüğüne inanmadığı için otopsi yaptırmış ve ölümün yüksek derecede damar tıkanıklığından kaynaklandığı tespit edilmişti.⁴⁵ Aile bireyleri Reşad Paşa’nın takip edilme paranoyasından mustarip olduğunu ve polis tarafından aranma korkusu içinde yaşadığını söylerken, bazı Müslüman çevreler halifelik makamına ihanet ettiği gerekçesiyle idama mahkûm edilen Paşa’nın, cezanın her an infaz edilebileceği korkusuyla intihar ettiğini ileri sürmekteydi.⁴⁶

Reşad Paşa’nın ölümüne ilişkin iddialar Şeyh Said ayaklanmasından sonra yeniden gündeme gelmiş, onun Vahideddin’in her hareketini Ankara’ya bildirdiği, cinayeti hilafeti Türkiye’ye geri getirmek için çalışan ve doğrudan Vahideddin’den emir alan Tarikatı Selâhiye adlı gizli bir örgütün işlediği ve Vahideddin’in bu örgüt aracılığıyla Şeyh Said isyanında kışkırtıcılık yaptığı iddia edilmiştir. Bunun sonucunda örgüt mensubu olduğu söylenen 68 kişi Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmış ve idama mahkûm edilen 11 kişinin cezası 16 Ağustos 1925’te Ankara’da infaz edilmiştir.⁴⁷

Dışişleri Bakanlığı’nın değerlendirmesine göre, Mümtaz-Bloch’un San Remo seyahati Vahideddin’in özel doktorunun intiharına ilişkin basın

⁴⁴ Göztepe, **Vahideddin Gurbet Cehenneminde**, s. 134-148.

⁴⁵ “Der Tod des Exsultans – Der geheimnisvolle Selbstmord des Leibarztes”, **Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung**, 21.05.1926, Nr. 237.

⁴⁶ “Selbstmord des Leibarztes des ehemaligen Kalifen”, **Frankenberger Tageblatt**, 29.03.1924, Nr. 76.

⁴⁷ Murat Bardakçı, **Şahbaba. Osmanoğulları’nın Son hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin’in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları**, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 345-346.

haberlerinden sonra *çok tuhaf bir ışık altında* görünmeye başlamıştı. Bir sabah kafasına ateş ederek intihar ettiği söylenen doktor aslında intihar etmemiş, Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yandaşı olduğundan şüphelenildiği için Vahideddin'in emri üzerine öldürülmüştü. San Remo'da yaşanan bu trajedi hakkında Berlin'de net bir değerlendirme yapılması mümkün değildi. Ancak Türkiye Büyükelçisi'nin Mümtaz-Bloch'un Türk devlet adamlarına suikast düzenlemeyi planlayan bir gruba mensup olduğu yönündeki iddiası, artık *öncekinden tamamen farklı bir bağlamda* görünmekteydi. Türk tarafının Mümtaz-Bloch hakkında sürekli olarak ilettiği bilgiler göz önünde bulundurularak, bu kişinin Almanya'daki ikamet izninin uzatılmaması isabetli olurdu. Beş parasızlığıyla nam salmış olan Mümtaz-Bloch'un büyük yurtdışı seyahatleri için ihtiyaç duyduğu paranın nereden geldiğinin tespit edilmesi, imkânsız olmasa gerekti. Diğer yandan, Türk tarafı Mümtaz-Bloch'un karısının Alman olduğu yönündeki iddianın aksine, onun Bulgaristan ya da Romanya-Dobruca kökenli bir Müslüman olduğunu ileri sürmekteydi.⁴⁸

Bir başka gazete haberine göre, Vahideddin'in servetini yöneten Albay Zeki Bey 12 Haziran'da Cenova'da Doktor Reşad Paşa'yı öldürdüğü zannıyla tutuklanmıştı. Sultan'ın Nice'te yaşayan kızı Prenses Ulviye ve Doktor Reşad Paşa, Zeki Paşa'nın Vahideddin'in parasını çaldığını tespit etmişti. Zeki Paşa bunun öğrenilmesini önlemek amacıyla, Reşad Paşa'yı öldürmüş ve onun Kemal Paşa'nın ajanları tarafından öldürüleceğinden duyduğu derin korku nedeniyle intihar ettiği söylentisini yaymıştı. Vahideddin yaşadığı sürece üstü örtülen bu konu, babasının mali iflasından Zeki Bey'i sorumlu tutan Prenses Ulviye ve doktorun İstanbul'da yaşayan ailesinin girişimi üzerine yeniden kovuşturulmaya başlanmıştı.⁴⁹

Vahideddin'in eski kayınbiraderi olan ve para karşılığında Ankara'ya Vahideddin'in faaliyetleri hakkında raporlar da gönderen Zeki Bey, delil bulunamadığı için 24 gün sonra serbest bırakılmıştır. Hakkında İstanbul'da da dava açılan ve 1 Mayıs 1927'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından gıyaben idam cezasına çarptırılan Zeki Bey, 1930'lu yıllarda son Halife Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi'nin Nice'deki evinde intihar etmiştir.⁵⁰

⁴⁸ RZ 207/30648, s. K017037-39 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya İçişleri Bakanlığı'na, 28.05.1926).

⁴⁹ "Der Mord an dem Leibarzte des Sultans – Der Tat eines ungetreuen Schatzwesirs", **Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung**, 13.06.1926,Nr. 275.

⁵⁰ Bardakçı, **Şahbaba**, s. 326-330.

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ DİPLOMATİK MÜCADELE

Berlin, San Remo ve Cenova'da bu gelişmeler yaşanırken, 7 Mayıs'ta trenle Türkiye gezisine başlayan Mustafa Kemal Paşa, Ankara-Konya-Mersin-Adana-Bursa güzergâhından geçerek 13 Haziran'da Balıkesir'e uğramış ve 14 Haziran'da İzmir'e geçmeyi planlamıştır. Balıkesir'de kendisine İzmir'de suikast düzenleneceği istihbarını alan Paşa, 14 Haziran gecesini orada geçirmiş, suikast çetesi tutuklandıktan sonra 15 Haziran akşamı yola çıkmış ve 16 Haziran akşamı İzmir'e ulaşmıştır.⁵¹ Büyükelçi Sami Paşa yurt dışında Mustafa Kemal Paşa ve kendisine yönelik muhtemel suikast hazırlıklarına karşı önlem alınması için gayret gösterirken, somut tehlike İzmir'de ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, Türk Hükümeti'nin yurt içi ve dışında Türk devlet ricaline yönelik muhtemel suikast hazırlıkları ve girişimlerine karşı en üst düzeyde müteyakkız olma politikasının ne denli isabetli olduğunu göstermiştir.

Prusya İçişleri Bakanlığı'nın raporuna göre, Mümtaz-Bloch henüz Berlin'e dönmemişti ve güvenilir kaynaktan edinilen bilgiye göre, yakın bir gelecekte geri dönme niyetinde de değildi. Mümtaz-Bloch San Remo'daki misyonu eski Sultan'ın vefatı nedeniyle sona erdiği için, muhtemelen Paris'e gidecek ve oradaki dost çevrelerde destek arayışı içinde olacaktı. Beklentilerin aksine Berlin'e dönmesi durumunda, Emniyet Müdürlüğü Mümtaz-Bloch'a ikamet izni vermeyecek ve sınır dışı edilene kadar onu çok sıkı şekilde gözetleyecekti. Mümtaz-Bloch'un hala Berlin'de ikamet eden karısı, ekonomik durumu çok kötü olduğu için yakında Romanya'daki ebeveynlerinin yanına dönmeyi düşünmekteydi. The Thug of India soruşturmaları devam etmekteydi ve sonuçlandığında bilgi iletilecekti.⁵²

Prof. Dr. Kampffmeyer'in Savunması

Prusya İçişleri Bakanı, Şark Dilleri Enstitüsü Öğretim Görevlisi Kampffmeyer'e yöneltilen ithamlar konusunu Enstitü Direktör Vekili Prof. Dr. Eugen Mittwoch'la görüşmüş ve ondan Kampffmeyer'den ithamlar hakkında yazılı açıklama talep etmesini istemiştir. Mittwoch, Kampffmeyer'in açıklamasını konu hakkında kaleme aldığı raporla birlikte bakana iletmiştir. Bakan bunları 5 Ağustos'ta Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir.⁵³

⁵¹ Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 390-393.

⁵² RZ 207/30648, s. K017051-52 (Prusya İçişleri Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 23.06.1926).

⁵³ RZ 207/30648, s. K017053 (Prusya İçişleri Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 05.08.1926).

Kampffmeyer kapsamlı açıklamasında kendisine yöneltilen ithamlar aracılığıyla şahsi onuruna ağır şekilde saldırıldığını vurguladıktan sonra, iddialara ilişkin olarak özetle şunları yazmıştır:

“1- The Thug of India aynı tehdit mektubunu bana da göndermiştir. Mektubu kimin yazdığını ve bu meselenin arkasında kimin yer aldığını bilmiyorum. Olayın benimle en küçük bir ilgisi yoktur. Bunun ciddiye alınmaması gereken çocukça bir oyun olduğunu düşünüyorum.

2- Tarık Mümtaz-Bloch'u tanımıyorum. Kendisiyle ya da yapmak istediği söylenen işlerle hiçbir ilişkim olmamıştır. Bu nedenle, San Remo'ya gitmesi için ona para vermemi gerektirecek hiçbir nedenim olmamıştır.

3- Bana sebepsiz yere yöneltilen ithamlar arasında onurumu en ağır şekilde yaralayanı, Almanya'daki Arap Yükseköğretim Kurumları Yardım Birliği için toplanan paraları, başka amaçlar doğrultusunda, hatta bir şiddet örgütünün amaçları için kullanmış olduğumdur. Yardım derneğinin paraları için elbette muhasebe kaydı tutulmaktadır. Bu paraların ne şekilde harcanacağı, benim de dâhil olduğum üç kişilik heyet tarafından kararlaştırılmaktadır. Derneğin parasının bu heyet tarafından ya da yalnızca tarafımca usulüne uygun şekilde harcanmadığı, çok çirkin bir iftiradır. Dışişleri Bakanlığı'ndan, ilgili diplomatik temsilciliği bana yapılan hakaret nedeniyle en sert şekilde protesto etmesini, benden özür dilenmesini sağlamasını ve elde edilecek sonuç hakkında beni bilgilendirmesini talep ediyorum.”⁵⁴

Mittwoch raporunda, Mümtaz-Bloch'u tanımadığını ve yapmak isteği işlerle ilişkisi olmadığını belirten Kampffmeyer'in sözlü görüşme sırasında kendisine Mümtaz-Bloch'u uyardığını söylediğini, bu nedenle Mümtaz-Bloch'un kim olduğunu ve ne yapmak istediğini biliyor olması gerektiğini yazmıştır. Mittwoch ayrıca, Kampffmeyer'in kendisinden özür dilenmesi isteğinin yerine getirilerek onun daha önceki çok sayıda vakada olduğu gibi, yeniden gazeteler için polemik nesnesi haline getirilmemesi telkininde bulunmuştur.⁵⁵

⁵⁴ RZ 207/30648, s. K017054-56 (Kampffmeyer'in açıklaması, 12.07.1926).

⁵⁵ RZ 207/30648, s. K017057-58 (Mittwoch'un raporu, 15.07.1926).

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

Kampffmeyer'in, Arap yüksekokul öğrencileri için toplanan paraları başka amaçlar için harcadığı yönündeki itham nedeniyle *derinden yaralanan onuru*, Alman makamlarını bir süre daha uğraştırmıştır. Dışişleri Bakanlığı, Kampffmeyer'i itham eden Müslüman ülke diplomatik temsilciliğine Arap yüksekokul öğrencileri için toplanan paraların usulüne uygun şekilde kullanıldığının tespit edildiğini bildirmiş, temsilcilik te ithamı geri çekmiştir. Bunu yeterli bulan Dışişleri Bakanlığı, temsilciliğin ayrıca Kampffmeyer'den özür dilemesine gerek olmadığı kanaatine varmıştır.⁵⁶ Bu durumu kabullenmek istemeyen Kampffmeyer, Şark Dilleri Enstitüsü aracılığıyla Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na gönderdiği 19 Eylül tarihli yazısıyla, şahsi onurunun korunması için o güne kadar atılan adımlar hakkında bilgi sunulmasını talep etmiştir.⁵⁷ Bu talebin iletildiği Dışişleri Bakanlığı 3 Kasım'da Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na gönderdiği cevapta, ithamda bulunan Müslüman ülke diplomatik temsilcisinin Kampffmeyer'in onurundan asla şüphe etmediğini bir kez daha açık ve net şekilde dile getirdiğini ve meselenin bu şartlar altında çözülmüş olarak görüldüğünü vurgulamıştır.⁵⁸ Konu bu şekilde kapanmıştır.

Diğer yandan, Berlin Emniyet Müdürlüğü tarafından 20 Kasım'da Prusya İçişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıyla, San Remo'ya gittikten sonra bir daha Berlin'de görülmeyen Tarık Mümtaz-Bloch'un nerede ikamet ettiğinin sürdürülen gizli soruşturma sonucunda da tespit edilemediği, Haziran'da memleketine giden karısının da Berlin'e dönmediği, The Thug of India hakkında sürdürülen soruşturmalar sonucunda da yeni bilgiler elde edilemediği, tehdit mektubunun kim tarafından gönderildiğinin tespit edilemediği, elde edilen tek bilginin İslam cemaati mensuplarının yeni tehdit mektupları almamış olduğu bildirilmiştir. Yazı müteakiben Dışişleri Bakanlığı'na iletilmiştir.⁵⁹ Bu, Mümtaz hakkında dosyada yer alan son belgedir. Bu konu da bu şekilde kapanmıştır.

⁵⁶ RZ 207/30648, s. K017059-60 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na, 01.09.1926).

⁵⁷ RZ 207/30648, s. K017063-66 (Berlin Üniversitesi Şark Dilleri Enstitüsü'nden Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na, 27.09.1926).

⁵⁸ RZ 207/30648, s. K017067-68 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya Bilim, Sanat ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na, 03.11.1926)

⁵⁹ RZ 207/30648, s. K017086 (Prusya İçişleri Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 08.12.1926)

Souren ve Katharina Berberian Hakkındaki Sınır Dışı Kararları

Prusya İçişleri Bakanlığı 17 Haziran'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Berlin Emniyet Müdürü'nün 10 Haziran'da Berlin-Halensee, Hektorstr. 15 adresinde mukim 3 Aralık 1900 Nahicevan doğumlu Souren Berberian ve kızsık soyadı Unanof olan karısı Katharina'nın iki haftalık taşınma süresi tanınarak sınır dışı edilmesini kararlaştırdığını bildirmiştir.⁶⁰ Ancak karar uygulanmamış, önce Katharina ardından Souren Berberian hakkındaki sınır dışı kararları şaibeli şekilde kaldırılmıştır.

Talat Paşa suikastında arka planda etkin rol oynayan Dr. Greenfield Ekim 1926'da hiçbir yetkisi olmadığı halde Federal Dışişleri Bakanlığı'na giderek, Berberian'ın karısı hakkındaki sınır dışı kararının kaldırılması için girişimde bulunmuş ve başarılı olmuştur. Dışişleri Bakanlığı'nda Şube Müdürü Dr. Kurt Ziemke tarafından 25 Ekim'de Greenfield'e gönderilen yazıda *Kısa bir süre önce yapmış olduğunuz ziyarete ilişkin olarak, Dışişleri Bakanlığı'nın Berberian'ın karısı hakkındaki sınır dışı kararının kaldırılması için yetkili makamlarla irtibata geçtiğini bildiririz. Başka bir tereddüdün bulunmaması durumunda, kararın kaldırılacağı varsayılmaktadır* ifadesine yer verilmiştir. Aynı gün Prusya İçişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda, Souren Berberian'ın yakında sınır dışı edilecek olmasının Türkiye Büyükelçiliği'nin endişelerinin giderilmesine katkıda bulunacağı belirtildikten sonra, Türk devlet adamlarına karşı düzenlenen suikastlarla hiçbir bağlantısı bulunmayan Katharina Berberian'ın sınır dışı edilmesinin ise çok ağır bir önlem olacağı, bu kişi hakkındaki sınır dışı kararının genel insani mülhazalar çerçevesinde iptal edilmesine bakanlık tarafından itiraz edilmeyeceği ve Türk Büyükelçiliği'nin de muhtemelen bu konuda ısrarcı olmayacağı belirtilmiştir.⁶¹

Görüldüğü gibi, Greenfield önce Ziemke ile bir araya gelmiştir. İkili, Katharina Berberian'ın serbest bırakılmasını kararlaştırmıştır. Akabinde Ziemke'nin girişimiyle Dışişleri Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında konuya ilişkin mutabakat sağlanmıştır. Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı'na serbest bırakma işlemine karşı olmadığı yönünde bir yazı göndermiş ve -aşağıda görüleceği gibi- bu yazıyı alan Prusya İçişleri Bakanlığı, Katharina Berberian hakkındaki sınır dışı kararını 2 Kasım'da kaldırmıştır. Bu işlem, Souren Berberian hakkındaki sınır dışı kararının

⁶⁰ RZ 207/30648, s. K017050 (Prusya İçişleri Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 17.06.1926).

⁶¹ RZ 207/30648, s. K017069-70 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya İçişleri Bakanlığı ve Greenfield'e, 25.10.1925).

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDİN SAMİ PAŞA’NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

kaldırılması için de benzer şekilde uygulanmıştır. Aradaki tek fark, yetkisiz Greenfield’in yerini yetkili Avukat-Noter Wolfgang Heine’nin almış olmasıdır.

Dr. Ziemke (1888-1965) Berlin ve Königsberg üniversitelerinde hukuk ve Berlin Üniversitesi Şark Dilleri Enstitüsü’nde Türkçe öğrenimi gördükten sonra, 1910-1918’de Almanya’nın İstanbul Büyükelçiliği ile İstanbul, Tekirdağ, Kudüs, Şam ve Tiflis konsolosluklarında dragoman ve yöneticiliğin yanı sıra Osmanlı mahkemelerinde dragoman asistanı olarak görev yapmıştır. Ocak 1925-Mart 1928’de Alman Dışişleri Bakanlığı’nın İngiltere, Amerika ve Şark’tan sorumlu III. Dairesi’nde Türkiye, Kıbrıs, Mısır, Sudan, Filistin ve Suriye Şube Müdürlüğü görevini üstlenmiştir. 1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nu Almacaya çevirmiştir. 1914-1929 döneminde Türkiye’deki siyasi gelişmeleri analiz ettiği bir kitap ta yayınlamıştır.⁶²

Heine (1861-1944) sıradan bir avukat değildir. 1889’da Berlin’de avukatlık yapmaya başlamış, sosyal demokrat sanıkların yargılandığı davalar başta olmak üzere, siyasi davalara bakan bir avukat olarak isim yapmıştır. 1898-1918’de Alman İmparatorluk Meclisi Sosyal Demokrat Parti (SPD) Milletvekili, Aralık 1918-Mart 1919’da Prusya Adalet Bakanı ve Mart 1919-Mart 1920’de Prusya İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Akabinde avukatlık mesleğini sürdürmüş, Nazilerin iktidara gelmesinden sonra 1933’te İsviçre’ye göç etmiş ve ölünceye kadar orada yaşamıştır.⁶³

Heine 26 Kasım 1926’da Dışişleri Bakanlığı’na giderek Daire Başkanı Ziemke ile Souren Berberian hakkındaki sınır dışı kararının kaldırılması konusunu görüşmüştür. Konu hakkında Ziemke ile mutabakat sağlayan Heine, görüşmenin akabinde Dışişleri Bakanlığı’na hitaben yazdığı dört sayfalık tarihsiz mektupta özetle şunları belirtmiştir:

Berlin III. Eyalet Mahkemesi’nde açılan E. I. J. 223/22 dosya sayılı davada savunmuş olduğum Berberian hakkında en küçük bir şüphenin bulunmadığını size izah edebilirim. 1922 Paskalya yortusunda Berlin Uhlandstrasse’de iki Türk silahla öldürüldüğünde, Leipzig’te yükseköğrenim görmekte olan Souren, dini bayram vesilesiyle Berlin Speyerstr. 21

⁶² Auswärtiges Amt-Historischer Dienst (Hrsg.), **Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes. 1871-1945. Band 5 T-Z, Nachträge**, Ferdinand Schöning, Paderborn et al. 2014, s. 373-374.

⁶³ Klaus Malette, “Heine, Wolfgang”, **Neue Deutsche Biographie. Achter Band**, Duncker & Humboldt, Berlin 1969, s. 296.

adresinde ikamet eden ebeveynlerinin yanına gelmiştir. Berberian yalnızca cinayet kurbanlarından birinin karısının, onu cinayet mahallinde gördüğü yönündeki ifadesi üzerine tutuklanmıştır. Berberian'ın cinayet saatinde başka yerde olduğu, şahit ifadeleriyle kanıtlanmıştır. Prof. Dr. Johannes Lepsius'un da bilirkişi ifadesinde belirttiği gibi, cinayet Türkler ile Ermeniler arasındaki siyasi tartışmalar nedeniyle işlenmiştir. Rusya'da yaşayan, Ermenilikten tamamen kopmuş ve tamamen Ruslaşmış bir ailenin bireyi olan Berberian'ın, Ermeni ve Türk meseleleriyle hiçbir ilgisinin bulunmadığı Lepsius'un bilirkişi raporu aracılığıyla tespit edilmiştir. Bu rapor şahitler ve Bilirkişi Egloffstein tarafından teyit edilmiştir. Egloffstein Berberian'ın Türkçe ve Ermenice bilmediğini ve kendisini yalnızca Rus hissettiğini teyit etmiştir. Aileyi yakından tanıyan bir başka şahit te, Berberian'ın Rusya'nın Rostow am Don şehrinde dünyaya geldiğini, kendisini tamamen Rus hissettiğini ve aile bireylerinden hiçbirisinin Türkiye ile Ermeniler arasındaki siyasi meselelere lehte ya da aleyhte olacak şekilde ilgi duymadığını belirtmiştir. Savcı bunun üzerine Berberian'ın serbest bırakılmasını talep etmiştir. Hakkındaki kovuşturma 4 Ağustos 1922 tarihli mahkeme kararıyla sona erdirilen Berberian, Kasım 1922'de üç aylığına Paris'e gitmiş, Ocak 1923'te Berlin'e döndükten sonra Französichestr. 13 adresindeki İç ve Dış Ticaret Bankasında çalışmış, Kasım 1924'te evlenmek üzere tekrar Paris'e gitmiş ve 2 Ocak 1925'te Berlin'e dönmüştür. Berberian'ın pasaportları, Paris'te tanzim edilen evlilik cüzdanı ve polise ibraz edilen diğer belgeler bunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle, Dışişleri Bakanlığı'ndan sunulan belgeleri inceledikten sonra, Prusya İçişleri Bakanlığı'na Berberian'ın sınır dışı edilmesine artık önem atfetmediğini bildirmesini rica ederim.⁶⁴

Yukarıdaki ifadelerden, Berberian'ın Talat Paşa cinayeti davasında olduğu gibi, Nemesis ve suç ortağı Lepsius tarafından kurgulanan senaryo uyarınca beraat etmesinin sağlandığı anlaşılmaktadır. Zira yukarıda dikkat çekildiği gibi, Prusya İçişleri Bakanlığı tarafından 18 Mart ve 17 Haziran'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen iki ayrı yazıda Berberian'ın 3 Aralık 1900'de Nahicevan'da dünyaya geldiği belirtilmiştir. Berberian'ın Emniyet Müdürlüğü'ndeki ikamet izni kütüğünde yer alan bu bilgi güvenilirdir. Türkçe'nin yaygın olduğu bir coğrafyada dünyaya gelen Berberian, Ermenicenin yanı sıra büyük bir ihtimalle Türkçe de bilmekteydi. Ayrıca Şıracıyan'ın hatıralarında belirttiği gibi, Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi'yi öldürmekle itham edilmesinin kendisi için onur vesilesi olduğunu

⁶⁴ RZ 207/30648, s. K017076-79 (Heine'den Dışişleri Bakanlığı'na, Tarih yok)

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

söyleyecek ölçüde Ermeni milliyetçisiydi. Heine'nin müvekkilinin gerçek kimliğini bilmemesi mümkün değildir. Heine, mahkemedeki savunmasında yaptığı gibi, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektubunda da müvekkilinin gerçek kimliğini gizlemiştir. Yıllarca SPD Milletvekiliği yapmış olan Heine'nin, Almanya'da sözde Ermeni katliamları ithamları bağlamında sürdürülen tartışmalarda, partisinin çizgisine bağlı kalarak Ermeni tarafını desteklediği ve avukat olarak para kazandığı anlaşılmaktadır.

Ziemke 29 Kasım'da Heine'ye aşağıdaki mektubu göndermiştir:

“Sayın Bakan

Dışişleri Bakanlığı'nda 26 Kasım'daki görüşmemizin akabinde bakanlığımıza gönderdiğiniz mektubu aldım ve işleme konulmak üzere ilgili birime teslim ettim. Size daha şimdiden, Prusya İçişleri Bakanlığı'ndaki yetkili şube müdürünün konu hakkında beni aradığını ve onu sınır dışı kararının kaldırılmasına ilişkin olarak aramızda sağlanan mutabakat hakkında bilgilendirdiğimi söylemek istiyorum.

Berberian'ın tam da buradaki Türk Büyükelçisi'ne suikast düzenleneceğine dair güçlü belirtilerin bulunduğu bir zamanda Berlin'e dönmesi (Prusya İçişleri Bakanlığı'nın bildirdiğine göre 22.2.26'da Breslau'dan), o dönemde çok dikkat çekiciydi. Berberian'ın günümüzde ne işle meşgul olduğunun tarafımıza bildirilmesini rica ederim.

En derin saygılarımla

Dışişleri Bakanlığı Şube Müdürü Ziemke.”⁶⁵

Heine, Ziemke'ye gönderdiği cevapta Berberian'ın 10 Ocak-22 Şubat 1926'da geçici, ancak polise ikamet kaydı yaptırarak Breslau'da ikamet ettiğini, orada bir işe ortak olduğunu, ancak birkaç hafta içinde servetinin tamamını kaybettiğini, akabinde Berlin'e döndüğünü, şehirde öğrenimine uygun bir iş bulamadığını, geçimini fayton sürücüsü olarak sağladığını, halihazırda değişik film şirketlerinde figüranlık yaptığını ve artık onun Türk Büyükelçiliği'ne saldırı düzenleyeceği yönünde herhangi bir zannın bulunmadığına inandığını yazmıştır.⁶⁶

Prusya İçişleri Bakanı Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Berberian'ın hakkındaki sınır dışı kararına avukatı Heine aracılığıyla itiraz

⁶⁵ RZ 207/30648, s. K017080 (Ziemke'den Heine'ye, 29.11.1926).

⁶⁶ RZ 207/30648, s. K017087-88 (Heine'den Dışişleri Bakanlığı'na, Tarih yok)

ettiğine dikkat çektikten sonra konunun bir kez daha gözden geçirilmesini sağladığını ve Berlin Emniyet Müdürü'nün aşağıdaki yazıyı gönderdiğini belirtmiştir:

“Berberian’ın cinayet zanlısı olarak yargılandığı ceza davasında, zanlı hakkında sürdürülen kovuşturma kanıt yetersizliği nedeniyle sona erdirilmiştir (Mahkeme tutanakları, Cilt II, yaprak 228). Dışişleri Bakanlığı, son olarak Ufa film şirketinde figüran olarak çalışan ve diğer film şirketlerinde de çalıştığı söylenen Berberian hakkındaki sınır dışı kararının uygulanmasına artık önem atfetmediği için, yabancılar polisi açısından da bu bağlamda herhangi tereddüt bulunmamaktadır. Bir kadın terzisinde yardımcı işçi olarak çalışan Berberian’ın karısı hakkındaki sınır dışı kararı, 2 Kasım 1926 tarih ve IV E 3.Mu.13 (Bl. 53) sayılı karar uyarınca kaldırılmıştır. Ayrıca, Berberian’ın ebeveynlerinin geçen yıl Fransa’daki ikametlerine son vererek 23 Mart 1926’da burada süresiz ikamet izni aldıklarına dikkat çekmek isterim. Buraya konu hakkında bir karar ulaştırılıncaya kadar, zorlayıcı tedbirlerden kaçınacağım.”

İçişleri Bakanı müteakiben, ilgili Emniyet Müdürlüğü ve mahkeme belgelerini yazısına eklediğini, mevcut şartlar altında kendisinin de Berberian hakkındaki sınır dışı kararının kaldırılmasına, her zaman için iptal edilmek şartıyla karşı olmadığını belirtmiş ve gerekli işlemi yaptırmazdan önce Dışişleri Bakanlığı’nın konuya ilişkin görüşünün bildirilmesini rica etmiştir.⁶⁷

Berberian hakkındaki gelişmeleri görüşmek üzere Heine ile bir kez daha bir araya gelen Ziemke, 12 Mart’ta ona gönderdiği yazıda Dışişleri Bakanlığı’na Berberian’ın geçmişte hiçbir zaman siyasi meselelerle ilgilenmediği ve gelecekte de ilgilenmeyeceği yönünde bir taahhütname göndermesini ve bakanlıktan mevcut şartlar altında Berberian hakkındaki sınır dışı kararının kaldırılmasına itirazı olmadığını açıklamasını rica etmesini istemiştir.⁶⁸ Heine bunun üzerine kaleme aldığı yazıda, eski Rus vatandaşı vatansız Berberian’ın kendisine geçmişte Ermeni hareketine tamamen uzak durmuş ve Türkiye Ermenileriyle hiçbir bağlantısının bulunmamış olduğunu, gelecekte de bu şekilde hareket edeceğini söylediğine, Berberian’ın Bolşeviklerden kaçarak mal varlığının tamamını kaybeden ve Paris’te yaşamakta olan ebeveynlerinden maddi destek

⁶⁷ RZ 207/30648, s. K017109-10 (Prusya İçişleri Bakanlığı’ndan Dışişleri Bakanlığı’na, 20.01.1927).

⁶⁸ RZ 207/30648, s. K017111-12 (Ziemke’dan Heine’ye, 12.03.1927).

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALİDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

görmediğine ve var gücüyle kendisi ve karısının geçimini sağlamak için çalıştığına dikkat çekmiş ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Berberian'ın Almanya'da kalmasına onay vermesini rica etmiştir.⁶⁹

24 Mart'ta Ziemke adına kaleme alınarak Prusya İçişleri Bakanlığı'na gönderilen tek cümlelik yazıda, *Bir kez daha gözden geçirdikten ve Avukat Wolfgang Heine ile ayrıntılı şekilde istişare ettikten sonra, Berberian hakkındaki sınır dışı kararının kaldırılmasına ve ülkede ikamet etmeye devam etmesine izin verilmesine Dışişleri Bakanlığı'nın da itirazı yoktur* ifadesine yer verilmiştir.⁷⁰

Dosyada yer alan son belge budur. Kurgulanan senaryonun uygulanmasından sonra, Prusya İçişleri Bakanlığı'nın Souren Berberian hakkındaki sınır dışı kararını kaldırmasının önünde hiçbir engel kalmamıştır.

⁶⁹ RZ 207/30648, s. K017122-23 (Heine'den Ziemke'ye, 20.03.1927).

⁷⁰ RZ 207/30648, s. K017124 (Dışişleri Bakanlığı'ndan Prusya İçişleri Bakanlığı'na, 24.03.1927).

SONUÇ

Alman Dışişleri Bakanı Stresemann, özel bir kaynaktan Hintli, İranlı ve Araplardan oluşan bir grubun Berlin'de Mustafa Kemal Paşa'ya suikast düzenleme hazırlığı içinde olduğu ve Kopenhag'a gitmeyi planladığı yönünde bilgi almıştır. Berlin polisi bu izi takip etmiştir. Özel kaynak, suikast hazırlığının arkasında Almanya'yı zor duruma düşürmek isteyen İngiltere'nin yer aldığına dikkat çekmiştir. Soruşturmanın nasıl sonuçlandığı bilinmemektedir.

Tarık Mümtaz İstanbul'dan kaçtıktan sonra, Köstence'de Yüzelliklerin bazıları ve Taşnaksutyun teröristleriyle temas içinde olmuştur. Türk Hükümeti'nin girişimi üzerine Romanya'dan sınır dışı edildikten sonra Ocak 1926'da Tarık Mümtaz-Bloch adına tanzim edilmiş Arnavutluk pasaportu ve Alman kökenli karısıyla birlikte Berlin'e geçmiştir. Türkiye'den sınır dışı edilen 150 kişiden bazılarının Ermenilerle birlikte Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa ve diğer Türk ricaline suikast düzenlemek amacıyla terör örgütü kurduğu ve Mümtaz'ın Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa'yı öldürmek üzere Berlin'e gönderildiği istihbarını alan Berlin Türk Büyükelçiliği, Alman makamlarından Büyükelçi'nin korunması için gerekli önlemlerin alınmasını ve Mümtaz'ın sınır dışı edilmesini talep etmiştir. Mümtaz'ı sıkı şekilde takip eden güvenlik makamları, onun karısıyla birlikte yoksul bir hayat sürmesine rağmen, 4 Nisan'da Vahideddin'le görüşmek üzere San Remo'ya gittiğini tespit etmiştir.

Başlangıçta Mümtaz'ın suikast düzenleyecek olmasını ihtimal dışı tutan, ancak buna rağmen aldığı sıkı önlemler aracılığıyla Mümtaz'ın böyle bir girişimde bulunmasını imkânsız kılan Alman güvenlik makamları, San Remo'ya gitmesinden sonra Mümtaz'ın Avrupa'daki seyahatler için gerekli parayı nereden bulduğunu sorgulamaya başlamış, onun siyasi ajan olmasından şüphelenmiş, Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa'nın gizli yandaşı olduğu söylenen özel doktoru Reşad Paşa'nın şaibeli intiharı bağlamındaki gelişmelerin Alman basınında yer almasından sonra Türk Büyükelçiliği'nin suikast ihbarını ciddiye alarak, geri dönmesi durumunda Mümtaz'ın sınır dışı edilmesini kararlaştırmış ve Avrupa'nın önde gelen başkentlerindeki Alman temsilciliklerini Mümtaz'a vize verilmemesi konusunda uyarmıştır. Arnavutluk pasaportu, Bloch uzantılı soyadı ve Romanya Almanı karısı sayesinde kendisini kamufle etmeyi planladığı anlaşılan Mümtaz, gerçek kimliği ortaya çıktıktan sonra karısını Berlin'de bırakarak gittiği San Remo'dan geri dönmeyi aklına dahi getirmemiştir.

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALEDDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA
VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ
DİPLOMATİK MÜCADELE

Hindistan Eşkıyası adlı örgütün Berlin'deki Müslüman ülkelerin diplomatik temsilciliklerini tehdit etmesi, Kemaleddin Sami Paşa'nın daha önce Berlin'de öldürülen Talat Paşa, Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi ile aynı kaderi paylaşmaktan endişe etmeye başlamasına neden olmuş, ancak polis soruşturmaları sonucunda tehdit mektubunu gönderen kişi ya da kişiler tespit edilememiştir.

Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi suikastı zanlısı olarak yargılandıktan sonra suçsuz bulunarak serbest bırakılan Berberian'ın, 22 Şubat 1926'da aniden Berlin'e dönmesi de, Sami Paşa'yı haklı olarak endişeye sevk etmiştir. Katil Şıracıyan hatıralarında Berberian'ın masum olduğunu yazsa da, Avukat Heine'nin müvekkilinin Nahicevan doğumlu olduğunu gizleyerek yalan söylemesi sonucunda, Berberian serbest bırakılmıştır. Berberian'ın yargılanmasında, Talat Paşa cinayetinde olduğu gibi, Nemesis'in suç ortağı Lepsius ta düzmece bir rapor hazırlayarak sanığın tamamen Ruslaşmış biri olduğu yalanını teyit etmiştir.

Sami Paşa'nın ısrarlı girişimleri sonucunda Berberian ve karısının Berlin'den sınır dışı edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu karar, Nemesis iltisaklı Greenfield ve Avukat Heine'nin devreye girmesiyle şaibeli bir şekilde iptal edilmiştir. Avukat Heine bu defa da, *Rusya doğumlu* müvekkilinin Ermenice bilmediği yalanını tekrarlamıştır. Greenfield'in etkin rol oynadığı bu vakada da, diğer Nemesis üyeleri Nazariants ve Zachariantz'ın devreye girdiği aşikârdır. Lepsius ise 3 Şubat 1926'da İtalya-Meran'da öldüğü için, bu vakada Nemesis'le suç ortaklığı yapamamıştır. Nemesis'in Berberian'ın berat ettirilmesi ve Berlin'den sınır dışı edilmesinin önlenmesi için gösterdiği bunca gayret, Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi cinayetlerinde tetikçilik yapmadığını bildiğimiz bu kişinin, çifte cinayete başka şekilde katkıda bulunduğu ve Sami Paşa'ya düzenlenmesi muhtemel suikastta da rol üstlenmeye hazır olduğuna işaret etmektedir.

Mümtaz'ın Berlin'e Alman dili ve edebiyatı tahsili için geldiği iddiası, inandırıcı değildir. Berlin'e kalıcı olarak gelmeyen Mümtaz da, Teilirian ve Şıracıyan gibi öğrenci kisvesi altında ikamet izni almıştır. Yapboz parçaları birleştirildiğinde, Mümtaz ile Berberian'ın yollarının Berlin'de kesişmesinin yanı sıra Greenfield ve Heine'nin Berberian ailesi hakkındaki sınır dışı kararlarının kaldırılması için devreye girmesinin tesadüf olmadığı anlaşılmaktadır. Kemaleddin Sami Paşa sürdürdüğü kararlı diplomatik mücadele sonucunda, Alman güvenlik makamlarının iki şüpheliyi adeta adım atamaz duruma getirmesini ve diğer potansiyel suikastçılar için de iyi bir caydırıcılık örneği sergilemesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Bundesarchiv/Almanya Federal Arşivi (BArch)

R 43-II/1499 (Türkiye, 1921-1935).

Landesarchiv Berlin/Berlin Eyalet Arşivi (LArchB)

A Pr.Br.Rep.030-03 Nr. 1182 (Talat Paşa Cinayeti Davası).

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts/Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (PA AA)

RZ 207/30648 (Türkiye, Gizli Belgeler 1920-1936).

RZ 207/78551 (Türkiye'deki Devlet Adamları, 03.1920-12.1924).

Yayınlanmış Kaynaklar

Auswärtiges Amt-Historischer Dienst (Hrsg.), **Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes. 1871-1945. Band 5 T-Z, Nachträge**, Ferdinand Schöning, Paderborn et al. 2014.

Bardakçı, Murat, **Şahbaba. Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları**, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998.

Göztepe, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1969.

Göztepe, Tarık Mümtaz, **Osmanoğullarının Son Padişahı Sultan Vahideddin Gurbet Cehenneminde**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1968.

Shiragian, Arshavir, **The Legacy. Memoirs of an Armenian Patriot**, Hairenik Press, Boston 1976.

Tehlirian, Soghomon, **Remembrances. The Assassination of Talaat Pasha as told to Vahan Minakhorian**, Gomidas Institute, London 2022.

Literatür

Baumann, Andreas, **Der Orient für Christus. Johannes Lepsius. Biographie und Missiologie**, Brunnen Verlag, Giessen/Basel 2007.

Derogy, Jacques, **Resistance and Revenge. The Armenien Assassination of the Turkish Leaders Responsible for the 1915 Massacres and Deportations**, Transaction Publishers, New Brunswick/London 1990.

BERLİN BÜYÜKELÇİSİ KEMALİDİN SAMİ PAŞA'NIN MUSTAFA KEMAL PAŞA VE KENDİSİNE YÖNELİK MUHTEMEL SUİKAST GİRİŞİMLERİNE KARŞI VERDİĞİ DİPLOMATİK MÜCADELE

Jäschke, Gotthard, "Kampffmeyer, Georg", **Neue deutsche Biographie. Bd. 11**, s. 91.

Halıcı, Şaduman, **Mütareke Döneminin İşbirlikçileri, Yüzellilik Gazeteciler**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021.

Halıcı, Şaduman, "Yüzellilik Bir Muhbirin Portresi: Yaver-i Has Kiraz Ahmet Hamdi Paşa Nam-ı Diğer Hamdi Zeza" **Bengi**, S 20 (Yaz 2020/II), s. 2343-2355.

Halıcı, Şaduman, "San Remo Görüşmeleri: Vahideddin, Bir 'İttihatçı' ve Üç 'Yüzellilik'", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 11/S 22 (Güz 2015), s. 267-303.

Harris, George S., **Atatürk's Diplomats & Their Brief Biographies**, The Isis Press, İstanbul 2010, s. 259-260.

Hovannisian, Richard G., **The Republic of Armenia. Volume III. From London to Sèvres. February-August 1920**, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London 1996.

Kocaturk, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007.

Malette, Klaus, "Heine, Wolfgang", **Neue Deutsche Biographie. Achter Band**, Duncker & Humboldt, Berlin 1969.

Şimşir, Bilal N., **Atatürk ve Yabancı Devlet Adamları. Cilt I**, Ankara 1993.

Sürelî Yayınlar

Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung

Deliorman

Frankenberger Tageblatt

Vossische Zeitung

Vorwärts

Internet

<https://www.britannica.com/topic/thug> (Erişim tarihi: 13.06.2023).